

EDUKACJA GLOBALNA

**w nauczaniu uczniów i uczennic
ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**

Redakcja:
Urszula Markowska-Manista
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Recenzja wydawnicza:

Dr hab., prof. APS Joanna Głodkowska

Dr Katarzyna Górak-Sosnowska

Redakcja:

dr Urszula Markowska-Manista

mgr Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Tłumaczenie:

język angielski: Aleksandra Borzecka

język hiszpański: Katarzyna Pluszyńska

język niemiecki: Łukasz Sikora

Korekta językowa: Justyna Libera-Duslazis, Zofia Bronicka-Wyrwas, Monika Nowacka, Andrzej Wierchowski

Skład komputerowy: Agencja Reklamowa Studio MAK Sp. z o.o.

<http://www.chsch.pl/>

<https://www.facebook.com/ChrzescijanskaSluzbaCharytatywna>

Wydawca: Chrześcijańska Służba Charytatywna

ul. Foksal 8

00-366 Warszawa

ISBN: 978-83-938842-0-9

Publikacja *Edukacja globalna w nauczaniu uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* jest współfinansowana w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2013 r.

<http://www.polskapomoc.gov.pl/>

Niniejsza publikacja wyraża wyłącznie poglądy autorek i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Publikacja *Edukacja globalna w nauczaniu uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Chrześcijańskiej Służby Charytatywniej. Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania www. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach i posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

Pre-publication review:
prof. Joanna Głodkowska
Katarzyna Górak-Sosnowska, PhD

Editing:
Urszula Markowska-Manista, PhD
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak, MA

Translation:
English: Aleksandra Borzecka
Spanish: Katarzyna Pluszyńska
German: Łukasz Sikora

Proofreading: Justyna Libera-Duslazis, Zofia Bronicka-Wyrwas, Monika Nowacka, Andrzej Wierzchowski

DTP: Agencja Reklamowa Studio MAK Sp. z o. o.

<http://www.chsch.pl/>

<https://www.facebook.com/ChrzescijanskaSluzbaCharytatywna>

Publisher: Christian Charity Service
ul. Foksal 8
00-366 Warsaw

ISBN: 978-83-938842-0-9

Global Education in Teaching Students with Special Educational Needs is co-financed by the Polish development cooperation programme 2013 of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland .

<http://www.polskapomoc.gov.pl/>

This publication expresses exclusively the views of the authors and cannot be identified with the official stance of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland.

Global Education in Teaching Students with Special Educational Needs is available under the Creative Commons Attribution 3.0 Poland License. Some rights are reserved for Christian Charity Service. The work was created under the Polish development cooperation plan carried out by the MFA of the Republic of Poland in 2013. The work may be used in any way as long as the above information is retained, including the information about the license used, the right holders, and the Polish development cooperation plan.

EDUKACJA GLOBALNA

w nauczaniu uczniów i uczennic
ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

pod redakcją
Urszuli Markowskiej-Manista
Aleksandry Niedźwiedzkiej-Wardak

Spis treści

Wstęp	6
Część I	
Edukacja globalna – Wprowadzenie w problematykę	8
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Definicja edukacji globalnej, obszar problemowy, cele	9
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Edukacja globalna – wybrane trudności realizacyjne.	14
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Problematyka języka w edukacji globalnej	16
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Edukacja globalna w polskich dokumentach i w praktyce oświatowej.	21
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Argumenty przemawiające za potrzebą realizacji edukacji globalnej w polskiej rzeczywistości społecznej i oświatowej.	24
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Realizacja zagadnień z zakresu edukacji globalnej w odniesieniu do uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.	27
Część II	
Materiały edukacyjne	30
<i>Agata Magdalena Białas, Aleksandra Matuszek</i>	
Etniczny wymiar stereotypów i uprzedzeń	32
<i>Aleksandra Iwona Cyran, Maja Anna Rachwał</i>	
Świadomy uczeń świadomym konsumentem.	50
<i>Katarzyna Domańska, Katarzyna Małgorzata Olszewska</i>	
Woda jako dobro konsumpcyjne i ważny zasób naturalny	72
<i>Agnieszka Maria Lew, Marlena Barbara Pinkowska</i>	
Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych	80
<i>Magdalena Anna Lipińska</i>	
Ekologia i świat	97
<i>Katarzyna Krężel, Magdalena Anna Macoń</i>	
Internet jako narzędzie edukacji globalnej	110
<i>Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak</i>	
„Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej	128
Część III	
Zakończenie.	157
Noty o autorkach i redaktorkach	159
Autorki materiałów edukacyjnych	159
Informacja o Chrześcijańskiej Służbie Charytatywnej i jej wybranych projektach.	161
Materiał fotograficzny	164
Recenzenci o książce	166
Streszczenie	167
Summary	168
Resumen	169
Zusammenfassung	170
Bibliografia	171

Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak

„Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej¹

Grupa docelowa: dzieci szczególnie uzdolnione²

Materiał edukacyjny został opracowany z myślą o uczniach i uczennicach szczególnie uzdolnionych w wieku wczesnoszkolnym, do pracy w ramach edukacji pozaszkolnej. Kierujemy go do tych uczniów i uczennic, którzy edukują się w domu w ramach edukacji domowej bądź też pobierają nauczanie w szkole i dodatkowo – poza nią – pod kierunkiem rodziców, prawnych opiekunów, edukatorów i edukatorek w domu (galerii, muzeum, świetlicy, biblioteki i innych pozaszkolnych ośrodkach podejmujących działania edukacyjne).

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: edukacja wczesnoszkolna (klasy I–III)

Podstawa programowa:

Wybrane treści nauczania z zakresu edukacji globalnej realizowane na I etapie edukacyjnym (edukacja wczesnoszkolna).

Uczeń/uczennica kończący klasę I:

- uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego, rozumie umowne znaczenie rekwizytu i umie posłużyć się nim w odgrywanej scenie (...)³ (edukacja polonistyczna)⁴
- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni (...); ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką (...) (edukacja plastyczna)⁵
- (...) **wie, że warto być odważnym, mądrym i pomagać potrzebującym; współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych (...); wie, jakiej jest narodowości, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie; zna symbole narodowe (flaga, godło, hymn narodowy) (edukacja społeczna)⁶**

¹ Autorki dziękują pani Monice Nowackiej z Chrześcijańskiej Służby Charytatywnej za cenne uwagi mające wpływ na ostateczny kształt pracy oraz – okazywane na każdym etapie przygotowywania niniejszego materiału edukacyjnego – troskę i wsparcie. Serdeczne podziękowania należą się także państwu Barbarze i Mohammadowi Ihsie Sherzadom za udostępnienie przedmiotów i podarowanie przysmaków z Afganistanu, które w czasie realizacji inicjatywy edukacyjnej wzbudziły szczególne zainteresowanie dzieci oraz wzbogaciły zajęcia edukacyjne.

² W związku z różnorodnym nazewnictwem tej grupy na gruncie naukowym i w obszarze praktyki oraz prawodawstwa, chcąc zachować spójność w niniejszych materiałach, zdecydowano się na konsekwentne stosowanie terminu dzieci szczególnie uzdolnione.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20120000977&type=2>, s. 13.

⁴ Wybrane treści nauczania z zakresu edukacji globalnej, które będą realizowane podczas proponowanych zajęć, wyróżniono przez pogrubienie.

⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej. dz. cyt. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20120000977&type=2>, s. 14.

⁶ Tamże, s. 14.

- *buduje z różnorodnych przedmiotów dostępnych w otoczeniu (...) (zajęcia techniczne)*⁷
- **wie, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych (...); wie, że ludzie żyją w różnych warunkach (...) ani nie należy dokuczać dzieciom, które wychowują się w trudniejszych warunkach**(etyka)⁸.

Wybrane treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec klasy III szkoły podstawowej
Uczeń/uczennica kończący klasę III:

- *przepisuje teksty, pisze z pamięci i ze słuchu; w miarę swoich możliwości*
- *samodzielnie realizuje pisemne zadania domowe*⁹ (edukacja polonistyczna)
- *(...) śpiewa z pamięci hymn narodowy (...)*¹⁰ (edukacja muzyczna)
- **realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (...)**¹¹ (edukacja plastyczna)
- **jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa** (edukacja społeczna)¹²
- *nazywa charakterystyczne elementy typowych krajobrazów Polski: nadmorskiego, nizinnego, górskiego* (edukacja przyrodnicza)¹³
- *posiada umiejętności: odmierzenia potrzebnej ilości materiału, cięcia papieru, tektury itp., montażu modeli papierowych i z tworzyw sztucznych, korzystając z prostych instrukcji i schematów rysunkowych, np. buduje latawce (...)* (zajęcia techniczne)¹⁴
- **rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny (...)** (etyka)¹⁵

Temat zajęć: Świat i ja. Poznają życie i zwyczaje Afganek i Afgańczyków

Uzasadnienie tematu zajęć:

Główną motywacją do przygotowania niniejszego materiału edukacyjnego dla dzieci szczególnie uzdolnionych w wieku wczesnoszkolnym, z zakresu edukacji wielo- i międzykulturowej – rozumianych jako ważne elementy edukacji globalnej, były rozmowy przeprowadzone z rodzicami i dziećmi¹⁶ z terenów gmin, w których planowano realizować inicjatywę edukacyjną w ramach Tygodnia Edukacji Globalnej 2013. Z rozmów tych jednoznacznie wynikało, iż organizacja i pomoc oferowana przez szkołę uczniom i uczennicom z tą specyficzną potrzebą edukacyjną jest niezadowolająca, a treści dotyczące edukacji globalnej nie są zbyt często poruszane w klasach I–III. Inspiracją do stworzenia scenariuszy zajęć w całości związanych z Afganistanem stały się słowa Doroty Klus-Stańskiej i Marzenny Nowickiej wskazujące, iż kluczowa dla edukacji

⁷ Tamże, s. 17.

⁸ Tamże, s. 18.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 19.

¹¹ Tamże, s. 20.

¹² Tamże, s. 20.

¹³ Tamże, s. 21.

¹⁴ Tamże, s. 23.

¹⁵ Tamże, s. 24.

¹⁶ Rozmowy przeprowadzono z sześciorgiem uczniów i uczennic klas II i IV oraz ich rodzicami we wrześniu i październiku 2013 r.

wczesnoszkolnej integracja wiedzy w umyśle dziecka wymaga „rezygnacji z idealizacji i ucieczki w zagadnienia błahe społecznie, poruszania kwestii trudnych i kontrowersyjnych (bo z takimi stykają się uczniowie na każdym kroku, gdy tylko podniosą głowę znad szkolnej czytanki)”¹⁷.

Opis sytuacji problemowej:

W opinii rodziców ucznia zdolnego – jednej ze szkół na terenie gminy, w której realizowano inicjatywę edukacyjną w oparciu o niniejsze materiały – organizacja i pomoc oferowana przez szkołę uczniom i uczennicom z tą specyficzną potrzebą edukacyjną jest niezadowolająca. Z rozmów¹⁸ przeprowadzonych z wybranymi uczniami i uczennicami tejże placówki wynika, iż treści dotyczące edukacji globalnej nie są zbyt często poruszane w klasach I–III. Autorki stworzyły więc scenariusze zajęć z myślą o tych rodzicach i opiekunach uczniów i uczennic zdolnych, którzy chcą poświęcić czas swoim dzieciom, by skutecznie rozwijać ich uzdolnienia, poszerzać wiedzę o świecie, kształtować bardziej odpowiedzialne, empatyczne postawy, wreszcie dbać o ich zrównoważony i integralny rozwój. Scenariusze zajęć mogą być pomocne również w organizowaniu – przez rodziców i opiekunów dzieci szczególnie uzdolnionych – zajęć odbywających się w ramach coraz bardziej popularnej w Polsce edukacji domowej. Tematyka edukacji globalnej kierowana do uczniów szczególnie uzdolnionych, w ciekawy sposób odkrywająca przed dziećmi dalszy i bliższy świat, zachęcająca do własnych poszukiwań i kształtująca postawy, to ważny element edukacji domowej.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Autorskie scenariusze zajęć stworzono z myślą o uczniu i uczennicy szczególnie uzdolnionym/-ej. Problematyka dotycząca takiego ucznia i uczennicy doczekała się bogatej bibliografii, była (i jest nadal) przedmiotem licznych badań. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach¹⁹, placówki te zobowiązane są do organizowania różnego typu pomocy również uczniom i uczennicom zdolnym. Ze względu na wieloznaczność terminów „zdolność” i „uzdolnienie” terminy „uczeń zdolny”, „uczeń szczególnie uzdolniony” podlegają wieloaspektowej interpretacji. Niestety, wspomniana wieloznaczność terminów przyczyniła się również do tego, iż nauczyciele i nauczycielki mają problem z diagnozą ucznia i uczennicy szczególnie uzdolnionego/-ej. Potwierdzają to m.in. badania dotyczące zajęć pozalekcyjnych kierowane do dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, które zostały przeprowadzone na terenie gminy Andrychów w 2012 roku²⁰. Na potrzeby niniejszej pracy autorki przyjęły, że zdolności to „właściwości wewnętrzne decydujące o po-

¹⁷ D. Klus-Stańska, M. Nowicka. *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*. WSiP. Warszawa 2005, s. 205.

¹⁸ Rozmowy przeprowadzono z sześciorgiem uczniów i uczennic klas II i IV we wrześniu i październiku 2013 r.

¹⁹ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20130000532>, s. 1.

²⁰ Badania niepublikowane, przeprowadzone przez Reginę Pazdur, zaprezentowane na konferencji: „Wokół pedagogiki dzieciństwa” na WEiNoE w Cieszynie, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w 2012 r. Materiał pokonferencyjny dostępny w repozytorium Centrum Otwartej Nauki. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://depot.ceon.pl/handle/123456789/620>; por. R. Pazdur. „Ja w wielokulturowym świecie”. Scenariusze zajęć pozalekcyjnych z zakresu edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej. *Edukacja Międzykulturowa*, 2, 2013, s. 190–215.

ziomie i jakości osiągnięć w określonych działaniach”²¹. Istnieje podział zdolności na zdolności ogólne²² – związane z inteligencją, myśleniem, spostrzeganiem, zapamiętywaniem, wyobraźnią, sprawnością ruchową, wrażliwością emocjonalną oraz zdolności specjalne – związane z określoną dziedziną lub dziedzinami²³. Założono również, iż uzdolnienie to „specyficzna konfiguracja zdolności ogólnych i specjalnych, umożliwiająca bardzo dobre wykonanie określonej, ukierunkowanej treściowo działalności”²⁴.

Ogromna rola w pracy z uczniem zdolnym przypada rodzicom i prawnym opiekunom. Niejednokrotnie w trosce o „niezmarnowanie talentu” dziecka poświęcają oni wiele czasu na dodatkową²⁵ edukację swej pociechy w warunkach domowych. Czy rodzice mogą podjąć decyzję o tym, że ich dziecko nie będzie w ogóle uczęszczało do szkoły i będzie spełniało obowiązek szkolny poza nią? Pod koniec XX wieku w Stanach Zjednoczonych zaobserwowano²⁶ – z powodu braku satysfakcjonujących rezultatów edukacyjnych w programach szkolnych – masową rezygnację rodziców z kształcenia dzieci wysoce i specyficznie utalentowanych w szkołach, rodzice decydowali się na zakładanie „szkół domowych” i edukację domową. Edukacja domowa „(...) to nauczanie dzieci przez ich rodziców lub opiekunów oraz wyznaczone przez nie osoby, odbywająca się poza systemem edukacji szkolnej. Ujmując tę kwestię prościej, dzieci edukowane domowo nie chodzą do „normalnej” szkoły publicznej, społecznej czy prywatnej, lecz uczą się same z pomocą i pod kierunkiem swoich rodziców lub opiekunów”²⁷. W Polsce edukację domową umożliwiają zapisy art. 16 ust. 8 do 14. ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty²⁸. Na wniosek rodziców dyrektor odpowiednio: publicznego lub niepublicznego przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, do której dziecko zostało przyjęte, może zezwolić, w drodze decyzji, na spełnianie przez dziecko odpowiednio obowiązku wychowania przedszkolnego poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego i obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą²⁹.

²¹ M. Stańczak. *Zaspakajanie potrzeb ucznia zdolnego w szkole*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2009, s. 12; por. W. Szewczuk. *Zdolności-uzdolnienia*. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Fundacja Innowacja. Warszawa 1993, s. 991; Z. Pietrański. *Zdolności*. W: *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. PWN. Warszawa 1975, s. 735; J. Reykowski. *Z zagadnień psychologii motywacji*. WSiP. Warszawa 1977, s. 67–68; M. Tyszkowa. *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*. PWN. Warszawa 1990, s. 9.

²² M. Jabłonowska, J. Łukasiewicz-Wieleba. Model pracy z uczniem szczególnie uzdolnionym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część III*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010, s. 254.

²³ Przykład zdolności specjalnych: organizacyjne, poznawcze, produkcyjne, artystyczne, wychowawcze, opiekuńcze, usługowe, porządkowe, sportowe (w ich obrębie występuje także zróżnicowanie) lub zdolności: muzyczne, plastyczne, techniczne, językowe, matematyczne, przyrodnicze, twórcze. Zob. M. Jabłonowska, J. Łukasiewicz-Wieleba. dz. cyt., s. 254.

²⁴ *Wybrane definicje zdolności, uzdolnień, talentu*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Zespół ds. budowania Krajowego Systemu Wspierania Zdolności i Talentów; CODN 2009. On line. Dostęp 24 października 2013. www.ore.edu.pl

²⁵ Mowa tu o sytuacji, gdy dziecko uczęszcza do szkoły i jednocześnie – dodatkowo – edukuje się w domu (lub poza nim, np. uczęszcza na zajęcia dodatkowe, lekcje muzealne itp.) pod okiem rodziców, prawnych opiekunów, edukatorów i edukatorów.

²⁶ M. Budajczak. *Edukacja domowa*. GWP. Gdańsk 2004, s. 79.

²⁷ D. Konowrocka. *Co to jest edukacja domowa?* Stowarzyszenie Edukacji w Rodzinie. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://www.edukacjadomowa.pl/faq2.html#pyt01>

²⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz. U. 1991 Nr 95, poz. 425. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>

²⁹ Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw.

Prezentujemy krótki przegląd badań dotyczących dziecka szczególnie uzdolnionego. Systemowego ujęcia problemu zdolności i uzdolnień podjął się w swej pracy Stanisław Popek³⁰, Tadeusz Lewowicki³¹ definiuje pojęcia „zdolność”, „uzdolnienie”, opisuje teorie zdolności oraz samo pojęcie „uczeń zdolny”, proponuje i wskazuje sposoby kształcenia uczniów zdolnych. Szczegółowe analizy sytuacji dziecka uzdolnionego w szkole, modeli sposobów opieki, sposobów pracy z uczniami i uczennicami zdolnymi znajdują się w pracach pod redakcją: Wiesławy Limont i Joanny Cieślukowskiej³², Moniki Wróblewskiej³³, Jana Łaszczyka i Małgorzaty Jabłonowskiej³⁴, Teresy Gizi i Iwony Pałagan³⁵, Mirosławy Partyki³⁶, Marii Węglińskiej³⁷. Andrzej E. Sękowski³⁸ opisuje koncepcje wybitnych zdolności w kontekście osobowości uczniów zdolnych, podejmuje temat wpływu różnic indywidualnych, stylów poznawczych, motywacji i inteligencji na osiągnięcia uczniów zdolnych oraz przedstawia, bardzo szczegółowo, rozwój emocjonalny i społeczny osób zdolnych, dokonuje również analizy systemu wartości uczniów wybitnie zdolnych. Waldemar Klinkosz³⁹ podejmuje temat wybranych aspektów badań nad uzdolnionymi uczniami niepełnosprawnymi. Problematykę identyfikacji uczniów zdolnych oraz diagnozowania uzdolnień dzieci opisują m.in. Małgorzata Siekańska⁴⁰, Barbara Janas-Stawikowska⁴¹. O zaspokajaniu potrzeb ucznia zdolnego w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych pisze Małgorzata Stańczyk⁴². Tematy związane z problematyką zarówno zdolności, jak i osób zdolnych w perspektywie socjologiczno-pedagogiczno-ekonomicznej porusza Beata Dyrda⁴³. Autorka ukazuje kształcenie

---

Dz. U. 2009 Nr 56, poz. 458. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20090560458>.

- ³⁰ S. Popek. Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu. W: *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*. Red. S. Popek. Wydawnictwo UMCS. Lublin 1996, s. 9–32.
- ³¹ T. Lewowicki. *Kształcenie uczniów zdolnych*. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1980, s. 29–58.
- ³² *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*. T. 2. *Uczeń, nauczyciel, edukacja*. Red. W. Limont, J. Cieślukowska. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2005; *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*. Red. W. Limont. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2004.
- ³³ *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*. Red. M. Wróblewska. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2008.
- ³⁴ *Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnej edukacji*. Red. J. Łaszczyk, M. Jabłonowska. Wydawnictwo Akademickie Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2008; *Uczeń zdolny i jego edukacja: koncepcje, badania, praktyka*. Red. M. Jabłonowska. Wydawnictwo Universitas Rediviva. Warszawa 2013.
- ³⁵ *Praca z uczniem zdolnym – teoria i praktyka*. Red. T. Giza, I. Pałgan. Instytut Naukowo-Wydawniczy Spatium. Radom 2012.
- ³⁶ *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym: materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi*. Warszawa maj 1998. Red. M. Partyka. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Warszawa 2000.
- ³⁷ *Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III: poradnik dla nauczycieli nauczania początkowego*. Red. M. Węglińska. Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Szczecin 1990.
- ³⁸ A.E. Sękowski. *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin 2001.
- ³⁹ W. Klinkosz. Wybrane aspekty badań nad uzdolnionymi uczniami niepełnosprawnymi. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*. Red. A.E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 91–113.
- ⁴⁰ M. Siekańska. Koncepcja zdolności a identyfikacja uczniów zdolnych. W: *Psychologia zdolności...*, dz. cyt., s. 115–124.
- ⁴¹ B. Janas-Stawikowska. Identyfikacja i diagnozowanie uzdolnień dzieci i młodzieży w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uwagi o przydatności istniejących metod i własne rozwiązania. W: *Psychologia zdolności...*, dz. cyt., s. 125–141.
- ⁴² M. Stańczyk. *Zaspokajanie potrzeb ucznia zdolnego...*, dz. cyt.
- ⁴³ B. Dyrda. *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Studium społeczno-pedagogiczne*. Wydawnictwo

i wspieranie rozwoju jednostek zdolnych w wybranych państwach świata, zastanawia się nad miejscem problematyki zdolności i ucznia zdolnego w pedagogice oraz nad kształtowaniem się pedagogiki zdolności jako odrębnej subdyscypliny pedagogicznej. O pedagogice zdolności oraz ważności szkół twórczych przeczytać też możemy w pracy pod red. A. Góralskiego. Bardzo interesujące wyniki badań w zakresie działalności szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego prezentuje Agnieszka Hłobił⁴⁴.

Czas trwania zajęć: 5 godzin dydaktycznych (zajęcia w dwóch blokach po 120 minut każdy).

Cele zajęć:

Cel ogólny:

Uczeń/uczenica ma świadomość podobieństw i różnic pomiędzy Polską, Polakami i Polkami a Afganistanem, Afgańczykami i Afgankami; odnosi się do poruszanej problematyki ze zrozumieniem i tolerancją.

Cele szczegółowe:

Uczeń/uczenica:

- Zna podstawowe informacje o Afganistanie i Polsce (zna symbole narodowe Afganistanu i Polski, potrafi wskazać oba kraje na mapie świata).
- Wie, jak wygląda życie jej/jego rówieśników i rówieśniczek w Afganistanie.
- Dostrzega podobieństwa pomiędzy sobą a swoimi rówieśnikami/rówieśniczkami z Afganistanu.
- Rozumie wartość przyjaźni i współpracy.
- Wykazuje postawę tolerancji wobec osób różniących się od niego/niej kulturą, językiem, religią, środowiskiem życia.

Metody i formy pracy:

Metody:

- metody asymilacji wiedzy: pokaz, opis, wyjaśnienie, pogadanka
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: gra dydaktyczna, problemowa
- metody praktyczne: ćwiczebna, realizacji zadań wytwórczych
- metody waloryzacyjne: impresyjna, ekspresyjna.

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna.

W odniesieniu do uczniów zdolnych szczególnie cenna jest praca grupowa, zarówno w grupach jednorodnych, jak i zróżnicowanych pod względem zdolności⁴⁵.

Narzędzia niezbędne do realizacji zajęć:

Piłka, mapa świata, dywan/dywanik/obrazek przedstawiający dywan, koszyk/pudełko zawierające 10 złożonych małych kawałków papieru (na każdej karteczce zapisany numer od 1 do 10), flamastry, karteczki samoprzylepne, pytania i polecenia do zabawy: *Skąd pochodzisz, dokąd lećisz?* (**Zał. 1**), tekst piosenki do zabawy ruchowej: *Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie* (**Zał. 2**), plakaty – zdjęcia w dużym formacie (do pobrania ze strony lub do zamówienia w PAH)⁴⁶,

Akademickie Żak. Warszawa 2012.

⁴⁴ A. Hłobił. *Działalność szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2010.

⁴⁵ Więcej informacji w: M. Jabłonowska, J. Łukasiewicz-Wieleba. *Model pracy z uczniem...*, dz. cyt., s. 280.

⁴⁶ Polska Akcja Humanitarna. *Dzieci chcą się uczyć. Wystawa plakatowa*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://>

długopisy lub mazaki, kartki papieru, brystol, pomarańcze, cytryny, kardamon, herbata liściasta, woda, nóż, wyciskacze do owoców, miseczki (w zależności od liczebności grup), kubeczki do picia, kosz na śmieci, szmatka lub papierowe ręczniki, przedmioty pochodzące z Afganistanu lub zdjęcia: *Przedmioty z Afganistanu* (**Załącznik 3**), koperty, zdjęcia: *Afganistan od A do Z* (do pobrania ze strony lub do zamówienia w PAH); (rekomendowane zdjęcia ze stron: 1, 9, 19, 31, 41, 43)⁴⁷, duża kartka papieru, np. kolorowy brystol w formacie A3 – jeden dla każdej grupy, kredki, blok rysunkowy kolorowy, kolorowy papier, nożyczki, klej, taśma klejąca, patyczki do szaszłyków, bibuła, rekwizyty potrzebne do wykreowania postaci: prezydenta Polski i króla Afganistanu (np. krawat, marynarka, flaga), babci lub dziadka (np. laska, chusta na głowę), babci lub dziadka, gdy był/a dzieckiem (np. pluszak, zabawki), tekst: *Traktat Przyjaźni* (fragment) (**Załącznik 4**)⁴⁸, tekst: *Babcia Józia i Traktat Przyjaźni* (**Załącznik 5**), bambusowe tyczki, sznurek (najlepiej dratwa), szary papier, karton, cienki kolorowy papier, ekierka, *Instrukcja wykonania latawca* (dla nauczyciela) (**Załącznik 6**).

---

www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow. Pobrane plakaty należy wydrukować w miarę możliwości w dobrej jakości.

⁴⁷ Polska Akcja Humanitarna. *Afganistan od A do Z*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow. Należy przeciąć zdjęcia tak, by każdy element przypominał puzzle (a nie np. prostokąt czy figurę o prostych bokach). Ich ułożenie w całość nie powinno być zbyt skomplikowane dla dzieci.

⁴⁸ Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. *Traktat Przyjaźni*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganske>

Opis przebiegu zajęć:
Tabela 1. Przebieg zajęć

	I BLOK ZAJĘĆ O AFGANISTANIE
Etap	I. WPROWADZENIE
I. Zadanie ogólne: Stworzenie odpowiednich warunków do przeprowadzenia zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Ułatwienie koncentracji uwagi dzieci. 2. Pobudzenie myślenia. 3. Stworzenie klimatu grupowego (tzw. rozgrzewka twórcza). 4. Wzbudzenie ciekawości poznawczej dzieci. Czas trwania: 10 min
Forma/metoda	forma: zbiorowa; metoda: ekspresyjna
Instrukcja	Dzieci tworzą koło. Edukator/ka wyjaśnia zasady gry nr I i rozpoczyna ją. Następnie przechodzi do gry nr II. Zasady gry nr I: dzieci rzucają do siebie piłkę. Dziecko, które trzyma ją w rękach, musi dokończyć zdanie: „Ta piłka jest...”, wymieniając dowolnie wybraną cechę piłki np. kolor, wielkość, fakturę, ciężar, kształt itp., a następnie odrzucić ją w kierunku innego, dowolnego dziecka. Po wyczerpaniu pomysłów przez dzieci, edukator/ka, nawiązując do kształtu piłki, pyta, z czym piłka im się kojarzy. W razie potrzeby może je naprowadzać (np. jeśli nie padnie zbliżona odpowiedź do „kula ziemiska”, edukator/ka sam/a wymieni takie skojarzenie). Finalizując tę część gry, pyta, czy dzieci chciałyby się z nią/nim wybrać w podróż. Po otrzymaniu aprobaty dzieci przechodzi do kolejnego ćwiczenia. Zasady gry nr II: dzieci rzucają do siebie piłkę. Dziecko, które trzyma ją w rękach, musi wypowiedzieć swoje imię oraz nazwę miasta lub kraju rozpoczynającego się na tę samą literkę co jej/jego imię. Gdy wszyscy się przedstawiają w ten sposób, prowadzący/ca zaprasza je do stolików, by mogli rozpocząć wspólną podróż.
Materiał dydaktyczny	Piłka.
Uwagi	To ćwiczenie można przeprowadzić nie tylko w pomieszczeniu, ale przy dobrej pogodzie również na zewnątrz (np. w ogrodzie, na łące). Zabawy są inspirowane ćwiczeniami wykorzystywanymi podczas treningu kreatywności czy twórczości. ¹ Gra nr 1: w zabawie liczy się wygenerowanie jak największej liczby słów w krótkim czasie, dlatego ważne jest, by uczniowie i uczennice starali/ły się nie powtarzać wymienianych przymiotników. Gra nr 2: może też pełnić funkcję zabawy integracyjnej uczestników i uczestniczek zajęć. Jeśli grupa nie jest liczna, można przeprowadzić kolejne rundy zabawy, podając nazwy innych państw. Aby obniżyć poziom trudności, dzieci mogą podawać też inne nazwy geograficzne, np. nazwy miast, kontynentów itp. Dostosowanie do potrzeb uczennicy/ucznia zdolnego: - możliwość wykazania się wiedzą, - metoda aktywizująca, - zabawa ruchowa. Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami twórczymi i przyrodniczymi.
Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
II. Zadanie ogólne: Sprawdzenie i uzupełnienie wiedzy o Polsce	Zadania szczegółowe: 1. Utrzymanie zainteresowania uczennic i uczniów. 2. Prezentacja mapy świata. 3. Wskazanie oraz nazwanie kontynentów przez dzieci. 4. Wskazanie przez dzieci Polski na mapie. 5. Przeprowadzenie gry dydaktycznej: <i>Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?</i> – sprawdzającej i poszerzającej wiedzę o Polsce. Czas trwania: 20 minut
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa lub indywidualna (w zależności od liczby uczestników i uczestniczek); opis, problemowa, gra dydaktyczna
Instrukcja	Edukator/ka pokazuje mapę świata. Prosi uczniów o nazwanie i wskazanie na niej kontynentów. Nawiązując do zabawy z piłką i wymieniania nazw krajów, przypomina, że dzieci zgodziły się wybrać we wspólną podróż. Prosi o wymienienie sposobów podróżowania (środków lokomocji). Następnie pyta dzieci, czy widziały/słyszały (jeśli tak, to gdzie) o takim środku transportu (pokazując dywanik). Mówi, że dzięki magicznemu „latającemu dywanowi” będą mogli wybrać się nawet do bardzo dalekiego kraju. Jakiego? Dzieci indywidualnie lub w małych grupach (w zależności od liczby uczestników i uczestniczek) będą odpowiadać poprawnie na pytania, by dostać literki, które na tablicy utworzą hasło – nazwę kraju (gra dydaktyczna: <i>Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?</i> (Zař. 1)). Szczegółowy opis gry: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Mapa świata, dywan/dywanik/obrazek przedstawiający dywan, koszyk/pudełko zawierające 10 złożonych małych kawałków papieru (na każdej karteczce zapisany numer od 1 do 10), flamastry, karteczki samoprzylepne, pytania i polecenia do zabawy: <i>Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?</i> (Zař. 1).

Uwagi	<p>Można przeprowadzić różne wersje tej gry dydaktycznej w zależności od poziomu wiedzy i umiejętności dzieci. Kiedy dzieci udzielą poprawnych odpowiedzi, a edukator/ka ma wpisać, np. czwartą literę do hasła, mogą wspólnie głośno liczyć od początku narysowane prostokąty na tablicy – 1, 2, 3, 4 – tak by odnaleźć odpowiedni prostokąt do wpisania litery. Po wpisaniu litery, prowadzący/ca może poprosić dzieci o jej głośne wypowiedzenie. Jeżeli miejsce na hasło nie zostało narysowane zbyt wysoko (np. nad mapą), dzieci samodzielnie mogą wpisywać odgadnięte w hasła literki.</p> <p>Dziecko, które udzieli poprawnej odpowiedzi może podać koszyczek z zagadkami kolejnej grupie/osobie i odczytać wylosowane przez nich/nią pytanie. Po udzielonej przez grupę/osobę odpowiedzi komentuje, czy była ona poprawna, ewentualnie uzupełnia ją bądź rozszerza. Uczeń lub uczennica zdolna staje się pomocnym ekspertem/tką, podającym źródło informacji dotyczącej zagadki.</p> <p>Grę dydaktyczną można przeprowadzić w dowolny sposób. Jednakże należy zapytać uczestników i uczestniczki, czy zgadzają się na proponowane przez prowadzącego/prowadzącą warianty. Ewentualnie zastanowić się, jakie inne rozwiązanie można przyjąć.</p> <p>W jednym z zadań uczniowie mają zaśpiewać hymn Polski. Należy zwrócić uwagę, by wykonali to z należytym szacunkiem.</p> <p>Dostosowanie do ucznia/uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – możliwość prowadzenia części zajęć oraz zaprezentowania swojej wiedzy, – aktywna forma zajęć. <p>Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniem lub uczennicą ze zdolnościami poznawczymi, organizacyjnymi i przyrodniczymi.</p>
<p>III. Zadanie ogólne:</p> <p>Wprowadzenie do tematyki zajęć: Afganistan</p>	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Prezentacja mapy świata. – Wskazanie przez dzieci Afganistanu na mapie, ponowne wskazanie Polski – prezentacja odległości między Polską a Afganistanem. – Analiza odległości między krajami, czasu potrzebnego na jej pokonanie, najszybszych sposobów podróży. – Wprowadzenie pojęcia „siła nośna”. – Prezentacja przez prowadzącego/prowadzącą, a następnie wykonanie przez dzieci piosenki i zabawy ruchowej: <i>Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie</i>. <p>Czas trwania: 15 minut</p>
Forma/metoda	forma: zbiorowa; metoda: opis, problemowa, wyjaśnienie, ekspresyjna
Instrukcja	<p>Prowadzący/ca pyta, czy dzieci słyszały o kraju, którego nazwa to Afganistan; czy coś o nim wiedzą; na jakim kontynencie leży; czy ktoś z obecnych potrafi wskazać go na mapie ². Jeśli żaden uczeń lub uczennica nie potrafią tego zrobić, edukator/ka prosi ochotnika/ochotniczkę, by spróbował/a odnaleźć go na mapie. Może udzielać podpowiedzi (w zależności od poziomu wiedzy dziecka), np. używając kierunków świata; mówiąc, że Afganistan nie ma dostępu do morza lub że znajduje się w Azji.</p> <p>Następnie prosi kolejną osobę o wskazanie Polski na mapie. Dzieci, widząc dwóch swoich kolegów/koleżanki wskazujących/e w tym samym czasie na mapie Polskę i Afganistan, mają za zadanie określić: czy kraje położone są blisko siebie; jak najszybciej można pokonać tę odległość; ile czasu mogłaby zająć podróż z Polski do Afganistanu.</p> <p>Gdy zostanie oszacowany czas i kierunek podróży, nauczyciel/ka przypomina, że na szczęście mają latający dywan i zrobią to znacznie szybciej niż innym środkiem lokomocji. Zaprasza dzieci do utworzenia kręgu, by użyć magicznego środka lokomocji i wybrać się w podróż do Afganistanu.</p> <p>Wszyscy siadają w kręgu, w środku leży dywanik. Edukator/ka uczy dzieci piosenki i zabawy ruchowej: <i>Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie (Załącznik 2)</i>. Szczegółowy opis zabawy ruchowej: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry.</p>
Materiał dydaktyczny	Mapa świata, dywan/dywanik/obrazek przedstawiający dywan, tekst piosenki do zabawy ruchowej: <i>Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie (Załącznik 2)</i> .
Uwagi	<p>W pierwszej części zajęć, gdy dzieci stwierdzą, czy Afganistan leży blisko, czy daleko od Polski, ucznia lub uczennicę zdolną można zaznajomić z pojęciem skali. W tym celu należy wyjaśnić pojęcie i zaprezentować także mapy o różnych skalach.</p> <p>Zamiast dywanu ewentualnie można użyć koca (jednak należy wyjaśnić dzieciom, dlaczego umawiamy się, że koc będzie pełnił w zabawie rolę dywanu).</p> <p>Jeżeli liczba dzieci jest mała lub dywan ma niewystarczającą wielkość, można zmodyfikować ostatnią część zabawy. Wszyscy wspólnie podnoszą dywan z podłogi, trzymając za jego brzegi i razem „latają” po sali.</p> <p>Dostosowanie do potrzeb ucznia lub uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozszerzenie wiedzy z zakresu matematyki (jednostki miary) – przekaz treści z geografii: posługiwanie się mapą i skalą – możliwość wykazania się wiedzą – możliwość zdobycia nowych wiadomości – zabawa ruchowa <p>Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami przyrodniczymi, matematycznymi, artystycznymi i twórczymi.</p>
<p>IV. Zadanie ogólne:</p> <p>Zapoznanie dzieci z życiem codziennym (wybranymi elementami) ich rówieśników i rówieśniczek w Afganistanie</p>	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Zaprezentowanie symboli narodowych Afganistanu (na rysunku lub przedmiotach przedstawiających symbole Afganistanu). – Opis werbalny symboli Afganistanu przez dzieci. – Zaprezentowanie plakatów przedstawiających życie codzienne dzieci z Afganistanu. – Dokonanie analizy plakatów przez uczniów i uczennice. – Pogadanka na temat wybranych elementów życia dzieci afgańskich i polskich (edukacja i motywacja do niej, zabawy i spędzanie wolnego czasu, obowiązki domowe). – Podsumowanie informacji o życiu młodych Afgańczyków i Afgańki. <p>Czas trwania: 20 minut</p>
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa różnicowana; metoda: opis, wyjaśnienie, problemowa, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca, ekspresyjna

Instrukcja	<p>Edukator/ka pokazuje dzieciom flagę i godło Afganistanu, prosi je o opis tego, co widzą. Następnie prosi dzieci o podział na grupy (lub pomaga im w tym). Rozdaje każdemu zespołowi plakat przedstawiający życie dzieci z Afganistanu. Zadaniem uczestników i uczestniczek jest scharakteryzowanie bohatera lub bohaterki ze zdjęcia oraz miejsca, w którym znajduje się postać (opisanie, m.in., co znajduje się na zdjęciu, jak zachowuje się główny bohater/ka i dlaczego). Warto, by edukator/ka zachęciła uczniów i uczennice do refleksji nad wykonywanym zadaniem. Dzieci zapisują swoje spostrzeżenia na kartkach lub brystolu. Po skończeniu pracy, prezentują plakat i swoje pomysły na forum całej grupy.</p> <p>Niektóre zdjęcia dotyczą edukacji w Afganistanie, dlatego po omówieniu wszystkich prac edukator/ka pyta dzieci, dlaczego chodzą do szkoły, czy warto się uczyć, co można zyskać dzięki nauce i dobremu wykształceniu. Prowadzący/ca wyjaśnia, że dzieci w Afganistanie chcą się uczyć i chodzą do szkoły, mimo że mają obowiązki w domu, pracują, by pomóc utrzymać rodzinę, czasami pokonują duże odległości, by dotrzeć do placówki. Jednakże, mają podobne motywacje do nauki, co dzieci w Polsce. Prowadzący/ca zwraca uwagę, że dzieci w Polsce również mają obowiązki domowe (warto spytać dzieci, jakie mają obowiązki w swoich domach) i niekiedy pokonują duże odległości, aby dotrzeć do szkoły. Należy zwrócić uwagę na różnice związane z odległościami oraz na dostępny/możliwy transport, który mają (bądź nie) dzieci do dyspozycji w dotarciu i powrocie ze szkoły. Należy akcentować podobieństwa, budując u dzieci poczucie zrozumienia.</p> <p>Rozszerzenie: dzieci mogą po zajęciach napisać list do chłopca lub dziewczynki z Afganistanu przedstawionych na plakacie. W liście opisują, jak wygląda ich życie w Polsce, jak spędzają wolny czas, czego uczą się w szkole, jakie mają relacje z rówieśnikami, czy są podobni do osób z Afganistanu itp. Prowadzący/ca informuje, że prace pisemne zostaną sprawdzone i przedyskutowane na kolejnych zajęciach.</p>
Materiał dydaktyczny	<p>Plakaty – zdjęcia w dużym formacie (do pobrania ze strony, lub do zamówienia w PAH)³, długopisy lub mazaki, kartki papieru lub brystol</p>
Uwagi	<p>Plakaty można otrzymać od Polskiej Akcji Humanitarnej⁴.</p> <p>W tej części zajęć bardzo ważna jest postawa i reakcja edukatora/-ki na pomysły dzieci. Należy je chwalić nie tylko za najlepsze czy najbardziej trafne opisy, ale również za aktywność, za chęć współpracy i zaangażowanie. Warto odnieść się do każdej interpretacji dzieci, by zachęcić je do twórczego myślenia i aktywnego udziału w innych zajęciach czy lekcjach. Jest to bardzo ważne szczególnie w przypadku dzieci nieśmiałych.</p> <p>Dostosowanie do ucznia lub uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenie umiejętności pracy w grupie – umożliwianie prezentacji własnych dokonań, poczucia satysfakcji z wykonanej pracy, prezentacji wiedzy w określonym zakresie – umożliwienie uczenia się metod skutecznych działań (refleksja nad wykonaniem zadania) <p>Zabawa szczególnie polecana do pracy z uczniami ze zdolnościami twórczymi, poznawczymi, językowymi i przyrodniczymi.</p>
V. Zadanie ogólne: Doświadczenie fragmentu afgańskiej rzeczywistości	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Przygotowanie herbaty takiej, jaką piją Afgańczycy. – Degustacja herbaty, omówienie zwyczaju picia herbaty w Polsce i Afganistanie. – Pokazanie przedmiotów pochodzących z Afganistanu. <p>Czas trwania: 15 minut</p>
Forma/metoda	<p>forma: zbiorowa, grupowa zróżnicowana; metoda: pokaz, wyjaśnienie, opis, ćwiczebna, pogadanka</p>
Instrukcja	<p>Edukator/ka dzieli uczennice i uczniów na kiluosobowe zespoły. Prosi ich przedstawicieli i przedstawicielki, aby wyciągnęli z kosza pomarańcze i cytryny i ułożyli je na stolikach swoich grup. Kolejne osoby przynoszą z drugiego kosza miseczki i wyciskacze do owoców. Gdy dzieci są gotowe, edukator/ka informuje, że będą razem przygotowywać afgańską herbatę. Sama przygotowuje i zalewa liściastą herbatę (woda nie może być wrząca) z dodatkiem kardamonu i odstawia na bok. Dzieci w zespołach wyciskają sok z pomarańczy i cytryn i przelewają do miseczki. Gdy wszyscy zakończą prace, przedstawiciele/-ki grup, pod nadzorem prowadzącego/cej, po kolei wlewają do herbaty sok z owoców. W oczekiwaniu aż herbata przestygnie zespoły sprzątaj swoje stanowiska pracy i siadają w kole.</p> <p>Jeśli edukator/ka posiada przedmioty lub pamiątki związane z Afganistanem, może je tutaj zaprezentować. Warto również utrwalić wiedzę uczniów i uczennic z zajęć, zadając pytania dotyczące Afganistanu.</p> <p>Po zakończeniu rozmowy prowadzący/ca częstuje wszystkich herbatą, pyta o jej smak i zapach, podobieństwa i różnice z herbatą, jaką dzieci piją codziennie. Wskazuje, jak wygląda tradycja picia herbaty w Afganistanie, porównuje z dziećmi, jak wygląda to w Polsce. Zaprasza na kolejną część spotkania.</p>
Materiał dydaktyczny	<p>Pomarańcze, cytryny, kardamon, herbata liściasta, woda, nóż, wyciskacze do owoców, miseczki (w zależności od liczby grup), kubeczki do picia, kosz na śmieci, szmatka lub papierowe ręczniki.</p> <p>Przedmioty pochodzące z Afganistanu lub zdjęcia: <i>Przedmioty z Afganistanu (Załącznik 3)</i></p>
Uwagi	<p>Przed wykonaniem zadania dzieci powinny umyć ręce. Owoce powinny być wcześniej umyte i przekroje na półki przez prowadzącą/ego. Edukator/ka może przypomnieć o konieczności mycia owoców i zasadach odnoszących się do higieny pracy.</p> <p>W zależności od liczby dzieci można dokonać podziału na grupy na różne sposoby, np. wymieniając kolory afgańskiej flagi (zamiast odliczania do trzech, dzieci będą wymieniały po kolei kolory: czarny, czerwony, zielony).</p> <p>Każde z dzieci powinno brać udział w przygotowaniu herbaty – należy czuć nad sprawiedliwym podziałem obowiązków, tak aby nieśmiali uczestnicy nie zostali pominięci.</p> <p>Jeśli edukator/ka posiada przedmioty z Afganistanu lub fotografie związane z tym państwem, prezentuje je w tej części. W celu otrzymania lub wypożyczenia przedmiotów można skontaktować się z Ambasadą Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie⁵ lub osobami pochodzącymi z Afganistanu i mieszkającymi w Polsce czy podróżnikami, którzy odwiedzali Afganistan. Czas „oczekiwania” na herbatę można wzbogacić opowieściami o Afganistanie⁶, np. o religii, kulturze czy językach. Treść i zakres prezentowanego w tej części materiału zależy od poziomu rozwoju i wiedzy uczestników i uczestniczek, a także kierunku ich uzdolnień i zainteresowań.</p> <p>Dostosowanie do ucznia lub uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenie umiejętności pracy w zespole – wykazanie się zdolnościami organizacyjnymi – poszerzenie zdobytej wiedzy <p>Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami organizacyjnymi i wychowawczymi.</p>

VI. Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe: – Rozdanie uczniom i uczennicom puzzli-zdjęć do ułożenia. – Opis fotografii przez dzieci. – Analiza sytuacji przedstawionych na zdjęciach. Czas trwania: 15 minut
Poszerzenie wiedzy dotyczącej życia codziennego w Afganistanie	
Forma/metoda	forma: grupowa zróżnicowana; metoda: problemowa, realizacji zadań wytwórczych, impresyjna
Instrukcja	Edukator/ka dzieli uczniów i uczennice na kilka grup. Rozdaje im koperty i prosi, aby ułożyli znajdujące się w nich puzzle. Przez kilka minut dzieci powinny pracować w ciszy bez użycia komunikacji werbalnej. W kopertach znajdują się puzzle – pocięte fotografie przedstawiające życie codzienne w Afganistanie. W każdej kopercie brakuje jednego elementu do dokończenia układanki. Zamiast niego znajduje się tam inny, który nie pasuje do całości. Niepasujący element pochodzi z koperty innej grupy. W momencie, w którym dzieci zauważą, że mogą wymienić się niepasującym elementem z inną grupą, będą mogły ukończyć zadanie. Po upływie określonego czasu, edukator/ka zadaje pytanie czy, wszystkim udało się ułożyć puzzle. (Dlaczego tak/ Dlaczego nie?). Następnie zwraca uwagę na istotność współpracy i pomocy innym, jako elementy niezbędne do ukończenia zadania realizowanego w grupie. Jeśli ktoś z zdjęć-puzzli nie zostało ułożone, dzieci wspólnie kończą zadanie. Następnie każda z grup ma kilka minut na przygotowanie się do prezentacji na forum. Poszczególne grupy opisują to, co znajduje się na zdjęciu. Edukator/ka zaprasza pozostałych uczniów i uczennice, aby zobaczyli, jak wyglądają poszczególne zdjęcia. Rozszerzenie: chętni uczniowie i uczennice mogą po zajęciach przygotować materiały informacyjne dotyczące wybranych elementów życia mieszkańców w Afganistanie ⁷ . Dzieci mogą wybrać zarówno treść, jak i sposób prezentowania znalezionych informacji. Edukator/ka informuje zebranych, że zadania dodatkowe zostaną sprawdzone i omówione na następnych zajęciach.
Materiał dydaktyczny	Koperty, zdjęcia: <i>Afganistan od A do Z</i> (do pobrania ze strony lub do zamówienia w PAH); (rekomendowane zdjęcia ze stron: 1, 9, 19, 31, 41, 43) ⁸ .
Uwagi	Zdjęcia można otrzymać od Polskiej Akcji Humanitarnej ⁹ . Dostosowanie do ucznia/uczennicy zdolnego/ – ćwiczenie umiejętności pracy zespołowej – możliwość wykazania się pomysłowością i bystrością – możliwość wykonania pracy dodatkowej według własnego pomysłu oraz zaprezentowania jej na forum, przeżycie satysfakcji z wykonanego projektu. Zabawa skierowana szczególnie do ucznia lub uczennicy ze zdolnościami poznawczymi, produkcyjnymi, artystycznymi, twórczymi, organizacyjnymi i wychowawczymi.
Etap	III. PODSUMOWANIE
VII. Zadanie ogólne:	1. Podział dzieci na grupy wg ich uzdolnień i preferencji – przygotowanie materiałów na wystawę. 2. Sprawdzenie wiedzy uczestników i uczestniczek pod kątem treści zajęć. Czas trwania: 25 minut
Przygotowanie materiałów na wystawę dotyczącą Afganistanu	
Forma/metoda	forma: grupowa zróżnicowana, indywidualna; metoda ekspresyjna, realizacji zadań wytwórczych
Materiał dydaktyczny	Duża kartka papieru, np. kolorowy bryistol w formacie A3 – jeden dla każdej grupy, flamastry, kredki, blok rysunkowy kolorowy, kolorowy papier, nożyczki, klej, taśma klejąca, patyczki do szaszłyków, bibuła
Instrukcja	Uczestnicy i uczestniczki zostają podzieleni na grupy. Podział zależy od preferencji, umiejętności i zdolności dzieci do wykonywania różnych prac. Podczas tej części zajęć zostaną wykonane materiały podsumowujące pierwszy blok, czyli podstawowe wiadomości o Afganistanie i jego mieszkańcach. Dzieci w zespołach będą pracować nad przedstawieniem poznanych wiadomości w różnych formach. Część z nich będzie rysować (np. ludzi, krajozrazy, przedmioty pochodzące z Afganistanu), inna grupa wykona flagę Afganistanu, kolejna zapisze na brystolu nazwę kraju, jego stolicę itp. Nad pracą i podziałem na grupy czuwa edukator/ka, która wspiera i pomaga, jeśli zaistnieje taka potrzeba. Rozszerzenie zajęć: Edukator/ka informuje uczniów i uczennice, że kolejny blok zajęć rozpocznie się dokończeniem i omówieniem pracy. Mogą pod kierunkiem dorosłych wyszukać ciekawe informacje o Afganistanie lub przygotować kolejną tematyczną pracę w domu.
Uwagi	Chociaż na I etapie edukacyjnym diagnozowanych jest niewiele uczniów i uczennic uzdolnionych tylko w jednym kierunku, np. technicznie, plastycznie, literacko czy muzycznie ¹⁰ , to warto przeprowadzić podział na grupy, np. bazując na preferencjach dzieci i własnych obserwacjach. Ważna jest w tym miejscu uważność prowadzącej/prowadzącego, aby prace dzieci nie powielały stereotypowych skojarzeń z Afganistanem, Afgańczykami i Afgankami. Dostosowanie do uczennicy/ucznia zdolnego: – umożliwienie uczniom prezentacji własnych dokonań, poczucia satysfakcji z wykonanej pracy, prezentacji wiedzy w określonym zakresie i w nowych obszarach – prezentowanie prac wykonanych wedle własnego pomysłu. Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami organizacyjnymi, wychowawczymi, poznawczymi, produkcyjnymi, artystycznymi, twórczymi, plastycznymi, technicznymi, językowymi.

	II BLOK ZAJĘĆ O AFGANISTANIE
Etap	I. WPROWADZENIE
VIII. Zadanie ogólne: Podsumowanie prac nad wystawą dotyczącą Afganistanu	Zadania szczegółowe: 1. Omówienie prac dzieci. 2. Wybranie miejsca i sposobu ekspozycji. Czas pracy: 15 min
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa, indywidualna; metoda: ekspresyjna, impresyjna, pogadanka
Instrukcja	Edukator/ka pyta dzieci o pracę domową. Jeśli uczennica lub uczeń przygotowali dodatkowe materiały, prezentują je na forum całej grupie. Następnie omawiane są pozostałe prace wykonane podczas poprzednich zajęć. Gotowe materiały posłużą do stworzenia wystawy o Afganistanie. Edukator/ka wraz z dziećmi ustalają miejsce i sposób prezentacji wystawy.
Materiały dydaktyczne	Prace uczniów i uczennic wykonane na wcześniejszych zajęciach i, jeśli dzieci wykonały pracę domową, prace stworzone po pierwszych zajęciach
Uwagi	Gotowe materiały posłużą do stworzenia wystawy o Afganistanie. Jeżeli zajęcia odbywają się w szkole, można powiesić obrazki i plakaty na gazetce ściennej lub zorganizować wystawę w ramach szerszej inicjatywy ogólnoszkolnej, np. „Festiwalu kultur”. Wystawa może stanowić element aktywności przewidzianych w ramach Międzynarodowego Dnia Tolerancji bądź Tygodnia Edukacji Globalnej, podczas którego dzieci zaprezentują swoją wiedzę. W przypadku zajęć domowych lub odbywających się w środowisku pozaszkolnym można również zorganizować podobne wydarzenia bądź stworzyć dzieciom inną możliwość prezentacji prac i podzielenia się swoją wiedzą (np. zaprosić na spotkanie sąsiadów, rodzinę czy przyjaciół). Dostosowanie zajęć do potrzeb uczennicy/ucznia zdolnego: – tworzenie możliwości prezentacji własnych dokonań, przeżycia poczucia satysfakcji w wykonanej pracy, prezentacji wiedzy w określonym zakresie – prezentowanie prac wykonanych wedle własnego pomysłu
Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
IX. Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe: 1. Dyskusja na temat cech dobrego przyjaciela i wartości przyjaźni oraz tolerancji i współpracy. 2. Zapoznanie dzieci z treścią Traktatu Przyjaźni. 3. Zaprezentowanie miniprzedstawienia teatralnego <i>Traktat Przyjaźni</i> . Czas trwania: 30 minut
Forma/metoda	forma: zbiorowa, metoda: pogadanka z elementami dyskusji, metoda ekspresyjna (drama)
Instrukcja	Edukator/ka pyta dzieci: Kto to jest przyjaciel? Czy warto jest mieć przyjaciela? Jakie cechy waszym zdaniem ma dobry przyjaciel? Po czym poznać, że ktoś jest naszym przyjacielem? Czy ma znaczenie, jaki kolor włosów ma przyjaciel? Czy ma znaczenie, jak się ubiera? Czy ma znaczenie, którą ręką je zupę? Czy ma znaczenie, gdzie mieszka? Czy ma znaczenie, jaki ma kolor skóry? Czy ma znaczenie, ile ma pieniędzy, albo jakie ma zabawki? Jak powinno się traktować przyjaciela? Co to znaczy tolerować drugą osobę? Czy tolerancja jest ważna? Dlaczego? W jaki sposób można pokazać komuś, że się go lubi? A gdy jest to osoba z innego kraju i nie mówi po polsku? Co czujemy, kiedy przyjaciel zrobi nam przykrość albo krzywdę? Czy nadal będziemy go uważać za przyjaciela? Czy można zrobić komuś krzywdę albo przykrość, chcąc zrobić mu przysługę? Po dyskusji objaśnia dzieciom, że przyjaźń może też istnieć pomiędzy narodami, a Polska od dawna przyjaźni się z Afganistanem. Pokazuje kartę z Traktatem Przyjaźni ¹¹ . Realizuje z dziećmi miniprzedstawienie: <i>Traktat przyjaźni</i> . Szczegółowy opis przebiegu: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Rekwizyty potrzebne do wykreowania postaci: prezydenta Polski i króla Afganistanu (np. krawat, marynarka, flaga), babci lub dziadka (np. laska, chusta na głowę), babci lub dziadka, gdy był/a dzieckiem (np. pluszak, zabawki), tekst: <i>Traktat Przyjaźni</i> (fragment) (Zał. 4), tekst: <i>Babcia Józia i Traktat Przyjaźni</i> (Zał. 5)

<p>Uwagi</p>	<p>Dyskusja na temat przyjaźni, oprócz walorów edukacyjnych, stanowi wstępną fazę dramy. W fazie wstępnej ważne jest obniżenie napięcia psychicznego i fizycznego, stworzenie odpowiedniej atmosfery psychospołecznej oraz analiza materiału źródłowego, który stanowi punkt wyjścia w dramie¹². Materiał źródłowy stanowią pojęcia dotyczące przyjaźni i tolerancji (wyjaśniane w trakcie dyskusji) oraz fragment „Traktatu Przyjaźni”.</p> <p>Po zakończeniu dramy ważnym elementem jest wyprowadzanie uczestników i uczestniczki z odgrywanych ról¹³. Edukator/ka może to zrobić symbolicznie, czyli zabrać od dzieci stroje, bądź atrybuty odgrywanych postaci. Dodatkowo może używać komunikatów werbalnych.</p> <p>Istotnym etapem zabawy jest dyskusja, odbywająca się tuż po wyjściu z roli młodych aktorów i aktorek. Stanowi ona ostatni element dramy i w tym przypadku obejmuje ocenę sytuacji i postaci, generalizację, czyli przeniesienie działań z dramy na poziom ogólny, np. zasad i reguł życia w społeczeństwie¹⁴ (np. bycia tolerancyjnym, okazywania szacunku innym).</p> <p>Traktat został podpisany w 1927 roku. Aby pomóc dzieciom zrozumieć, jak długo oba kraje pozostają w przyjaznych stosunkach, w dramie bierze udział babcia (ponad 90-letnia staruszka), która była w tamtym czasie małą dziewczynką.</p> <p>Odpowiedzi na pytania: „W jaki sposób można pokazać komuś, że się go lubi? A jak można wyrazić to uczucie, gdy osoba pochodzi z innego kraju i nie mówi po polsku?” pomogą dzieciom grającym Polaków i Polki oraz Afgańczyków i Afganki podczas dramy. Przyjazne nastawienie można wyrazić, np. uśmiechając się, podając sobie ręce, „przybijając piątki”, przytulając się, kłaniając. Jest to też miejsce na podkreślenie istotności uczenia się języków obcych i poznawania różnorodnych kultur. Dzieci mogą zaprezentować swoje umiejętności językowe (np. przedstawić się i przywitać w innym języku).</p> <p>Istotne podczas tej części zajęć jest kształtowanie przyjaznego nastawienia i tolerancyjnej postawy wobec Polaków (środowisko lokalne), Afgańczyków (środowisko globalne) oraz obcokrajowców (środowisko lokalne i globalne), jak również osób różniących się kulturowo bądź posługujących się innym językiem od uczestnika/uczestniczki zajęć. Warto wskazać, że dziś świat lokalny i świat globalny przenikają się i zarówno Polacy, jak i Afgańczycy żyją nie tylko w Polsce (Polacy) i Afganistanie (Afgańczycy), ale pracują poza krajem pochodzenia, na emigracji, posługują się różnymi językami, podróżują i osiedlają się na różnych kontynentach i w różnych państwach.</p> <p>Dostosowanie do uczennicy/ucznia zdolnego:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zadania o różnym stopniu trudności (m.in. rola babci/dziadka i role obywateli/-lek; bycie aktorem lub narratorem) – możliwość kierowania grupą – swobodna ekspresja – zabawa ruchowa – możliwość zaprezentowania umiejętności posługiwania się językiem obcym. <p>Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniami ze zdolnościami organizacyjnymi, wychowawczymi, poznawczymi, produkcyjnymi, artystycznymi, twórczymi, językowymi.</p>
<p>X. Zadanie ogólne:</p> <p>Wykonanie „Latawców przyjaźni polsko-afgańskiej”</p>	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Pogadanka o sposobach spędzania wolnego czasu w Polsce i Afganistanie. – Tworzenie latawców. – Pogadanka na temat praw fizyki dotyczących latania. <p>Czas trwania: 60 minut</p>
<p>Forma/metoda</p>	<p>forma: zbiorowa, indywidualna; metoda: pogadanka, realizacja zadań wytwórczych, wyjaśnienie</p>
<p>Instrukcja</p>	<p>Edukator/ka pyta dzieci o ich ulubione formy spędzania wolnego czasu, gry, w jakie grają, zabawy, w jakich uczestniczą. Objaśnia, że w Afganistanie mieszkańcy uwielbiają puszczać latawce. Robią to nie tylko dzieci i młodzież, ale również dorośli.</p> <p>Prowadzący/-a inicjuje pogadankę o prawach fizyki, które związane są z zabawą latawcami.</p> <p>Prowadzący/-a proponuje uczennicom i uczniom wykonanie latawców przyjaźni polsko-afgańskiej. Wskazówki do tego zadania: <i>Instrukcja wykonania latawca (Zał. 6)</i>.</p>
<p>Materiał dydaktyczny</p>	<p>Bambusowe tyczki, sznurek (najlepiej dratwa), taśma klejąca, nożyczki, szary papier, klej, bibuła, karton, mazaki, kredki, cienki kolorowy papier, ekierka, <i>Instrukcja wykonania latawca (Zał. 6)</i></p>
<p>Uwagi</p>	<p>Wykonanie latawca jest trudne i czasochłonne. Zaleca się, aby edukator/ka uprzednio przygotował/a część elementów, m.in. konstrukcję latawca, aby ułatwić i skrócić czas jego budowy. Prowadzący/-a może wcześniej: uciąć odpowiedniej długości bambusowe tyczki, naciąć nożem końce bambusa, tak by stworzyć „rowek”, na którym zaczepiony zostanie sznurek, uciąć odpowiednią długość dratwy (aby połączyć bambusowe tyczki; na obręcz; ogon; do trzymania). Można też zastosować formę pracy w grupach, co umożliwi sprawniejsze wykonanie zadania.</p> <p>Uczniowie zdolni mogą wykonywać poszczególne elementy latawca samodzielnie (pod kontrolą prowadzących zajęcia). Podczas przygotowania konstrukcji edukator/ka może wprowadzić pojęcie kąta prostego, pokazując ekierkę i objaśniając pojęcie. Przy użyciu ekierki dzieciom łatwiej będzie odpowiednio ułożyć patyczki bambusowe, a dodatkowo poszerzą one swoje wiadomości. Mogą też za pomocą linijki odmierzyć miejsca połączenia patyczków bambusowych.</p> <p>Podczas wykonywania latawców prowadzący/-ca może powrócić do kwestii latania. Zapytać dzieci: czy pamiętają, dzięki jakiej sile niektóre przedmioty mogą latać. To dobry moment na uzupełnienie i poszerzenie wiadomości uczniów i uczennic o prawach fizyki związanych z lataniem.</p> <p>Gotowe latawce mogą stać się jednym z elementów wystawy o Afganistanie.</p> <p>Dostosowanie do uczennicy/ucznia zdolnego:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zadania o różnym stopniu trudności (m.in. własnoręczne przygotowanie stelażu latawca lub korzystanie z gotowego elementu) – możliwość podzielenia się swoją wiedzą (m.in. matematyczna, techniczna) oraz wiadomościami na temat latania – dowolny czas i sposób wykonania pracy – poszerzenie wiedzy z zakresu matematyki i techniki <p>Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniami ze zdolnościami technicznymi, matematycznymi, przyrodniczymi, plastycznymi, organizacyjnymi, poznawczymi, produkcyjnymi, twórczymi.</p>

Etap	III. PODSUMOWANIE
XI. Zadanie Ogólne: Sprawdzenie poziomu wiedzy, podsumowanie zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Wymyślenie przez dzieci 3 pytań z obszaru zaprezentowanych podczas zajęć zagadnień. 2. Odpowiedzi dzieci (i ew. prowadzącej/-go) na przygotowane przez innych pytania. 3. Wypowiedzi dzieci na temat zajęć. 4. Zabawa z latawcami. Czas trwania: 15 minut
Forma/metoda	forma: zbiorowa, indywidualna lub grupowa; metoda: problemowa, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca, ćwiczebna
Instrukcja	Edukator/ka rozdaje uczniom i uczniom kartki papieru i długopisy. Prosi, aby każdy napisał 3 pytania sprawdzające wiedzę pozostałych dzieci. Pytania mają dotyczyć treści dwóch bloków zajęć (dziecko zapisuje takie pytania, na które sam/a potrafi odpowiedzieć). Następnie dzieci wymieniają się kartkami i starają się udzielić odpowiedzi na pytania (prezentacje na forum). W przypadku trudności uczestnicy i uczestniczki wspierają się nawzajem i uzupełniają wiedzę kolegów i koleżanek. Po zakończeniu serii pytań edukator/ka prosi dzieci o wyrażenie opinii na temat odbytych zajęć. Następnie, jeśli to możliwe, wspólnie wychodzą na zewnątrz, by wypróbować latawce i kontynuować zabawę.
Materiał dydaktyczny	Kartki papieru, długopisy, latawce
Uwagi	Zadanie można modyfikować w zależności od poziomu wiedzy i umiejętności uczestników. Dzieci mogą zadawać sobie pytania ustnie bez konieczności ich zapisywania. Uczeń/uczennica zdolna może zadawać pytania edukatorowi/-ce, jeśli pozostali uczestnicy nie potrafią na nie odpowiedzieć lub może sam/a je wyjaśnić na forum grupy. W przypadku licznej grupy dzieci mogą pracować w zespołach, a nie indywidualnie. Dostosowanie do uczennicy/uczni zdolnego: – możliwość wykazania się i sprawdzenia swojej wiedzy – możliwość współprowadzenia zajęć – aktywna metoda pracy Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniami ze zdolnościami poznawczymi, twórczymi, językowymi.

- 1 Por. K.J. Szmidt. *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*. Wydawnictwo Helion. Gliwice 2008.
- 2 Poruszając tematykę Polski i Afganistanu, warto zwrócić uwagę na współczesną asymetryczność owej relacji, którą z jednej strony stanowi podejmowanie działań na rzecz emancypacji uciśnionych obywateli Afganistanu, a z drugiej zbrojna interwencja polskich wojsk w Afganistanie, która to – jak każda interwencja zbrojna – pociąga za sobą określone konsekwencje. Prowadzący/prowadząca, tłumacząc przyczyny i konsekwencje tego zjawiska, powinien/powinna dostosować swoją wypowiedź do poziomu rozwoju dzieci.
- 3 Polska Akcja Humanitarna. *Dzieci chcą się uczyć. Wystawa...*, dz. cyt. Pobrane plakaty należy wydrukować w miarę możliwości w dobrej jakości.
- 4 W tym celu należy wypełnić formularz na stronie: https://docs.google.com/spreadsheets/viewform?hl=pl&formkey=dERWRS1NZ3pBT2tTbY0xRjYtQ3lxMHc6M_Q#gid=0 lub pobrać wersję elektroniczną i wydrukować.
- 5 Edukator/ka znajdzie podstawowe, aktualne i rzetelne informacje o Afganistanie na stronie Ambasady Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. On line. Dostęp 4 listopada 2013. www.afghanembassy.com.pl
- 6 Informacje o Afganistanie można znaleźć na stronie www.afganistans.com. Dostęp 4 listopada 2013.
- 7 Warto przedyskutować z uczestnikami i uczestniczkami zajęć tematykę zróżnicowania społecznego mieszkańców Afganistanu oraz Polski. Wskazać podobieństwa oraz zwrócić uwagę na konteksty.
- 8 Polska Akcja Humanitarna. *Afganistan od A do Z*, dz. cyt. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow. Należy przeciąć zdjęcia tak, by każdy element przypominał puzzle (a nie np. prostokąt czy figurę o prostych bokach). Ich ułożenie w całość nie powinno być zbyt skomplikowane dla dzieci.
- 9 W tym celu należy wypełnić formularz na stronie: <https://docs.google.com/spreadsheets/viewform?formkey=dF92TmROV1rLVY2cXJjU-TRCdZwTOE6MQ> lub pobrać wersję elektroniczną i wydrukować.
- 10 T. Kosyra-Cieślak. *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2013, s. 13.
- 11 Traktat przyjaźni pomiędzy Najjaśniejszą Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Afganistańskim, podpisany w Angorze dnia 3 listopada 1927 r. Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/traktat%20przyjazni.pdf>
- 12 K. Witerska. *Drama. Techniki, strategie, scenariusze*. Difin SA. Warszawa 2011, s. 18.
- 13 Tamże, s. 116.
- 14 Tamże, s. 21.

Pytania problemowe do zajęć:

- Czy powinniśmy tolerować każde zachowanie? Dlaczego tak uważasz?
- Czy znasz przykład zachowań, których nie należy tolerować?
- Co zrobiłbyś/ zrobiłabyś w sytuacji, kiedy twój/twoja kolega/koleżanka byłby/byłaby wyśmiewany/a lub odrzucany/a przez resztę waszych kolegów/koleżanek? Co byś jemu/jej doradził/doradziła? Jak byś zareagował/zareagowała? Co powiedziałbyś/powiedziałabyś reszcie grupy?
- Jak myślisz, dlaczego ludziom czasem trudno jest się porozumieć?
- Co ludzie mogą zrobić, żeby lepiej rozumieć się wzajemnie?
- Jak sądzisz, dlaczego ludzie się kłócą?
- Jakie widzisz problemy, które w dzisiejszym świecie ludzie muszą rozwiązać wspólnie? Dlaczego?

Słowniczek pojęć:

Afganistan – państwo w południowo-zachodniej Azji, bez dostępu do morza

Nazwy: *dari* Afgānestān, *paszto* Afghānistān, Islamskie Państwo Afganistanu, *dari* Dawlat-e Eslāmī-ye Afghānestān, *paszto* De Afghānistān Islāmi Dawlat

Powierzchnia: 647,5 tys. km²

Graniczy z Uzbekistanem, Tadżykistanem, Chińską Republiką Ludową, Pakistanem (w tym odcinek granicy z Kaszmiem będącym przedmiotem sporu między Indiami a Pakistanem), Islamską Republiką Iranu, Turkmenistanem

Ludność państwa: 24,9 mln mieszkańców (2010)

Gęstość zaludnienia: 38,5 os./km² (2010)

Języki: paszto (pusztu), dari (odmiana perska)

Podział administracyjny: 34 prowincje (wilajaty)

Stolica: Kabul

Waluta: afghani (AFN) = 100 pula

Święto państwowe: 19 VIII — Dzień Niepodległości (1919)

Oficjalne strony internetowe: www.president.gov.af (serwis internetowy prezydenta Afganistanu)⁴⁹ oraz poszczególnych ministerstw, np. Ministerstwa ds. Kobiet: <http://mowa.gov.af/en>; Ministerstwa Spraw Zagranicznych: <http://mfa.gov.af/en>.

Drama – Pojęcie drama pochodzi od greckiego słowa *drao* oznaczającego: *usiłuję, działam*, oraz od słowa *drama*, oznaczającego: *akcję, czynność*. Według Amerykańskiego Stowarzyszenia Teatrów Dziecięcych⁵⁰: „drama jest improwizowanym, nie eksponowanym procesem, w którym uczestnicy są zachęceni przez lidera do wymyślenia, grania i odtwarzania ludzkich doświadczeń, prawdziwych lub nie”. Teresa Lewandowska-Kidoń⁵¹ o dramie mówi, iż jest ona: „metodą pedagogiczną polegającą na stworzeniu fikcyjnej sytuacji oraz umożliwiającą intelektualne i emocjonalne zaangażowanie się w nią, wejście w rolę, to znaczy wczucie w postać, bycie nią i działanie jak ona”. Podstawę dramy stanowią dyskusje i role. Do fikcyjnej sytuacji wkomponowany jest problem, który uczestnicy rozwiązują (starają się rozwiązać), wcielając się w określo-

⁴⁹ Afganistan. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4168989/afganistan.html>.

⁵⁰ A. Włoch. Rola metod ekspresyjnych w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej. W: *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*. Red. W. Puślecki. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. Opole 2004, s. 149.

⁵¹ Tamże.

ne role i postaci. Uczeń konfrontuje to, co myśli, czuje, robi z tym, co myślą, czują i czynią pozostali uczestnicy dramy. Pojawia się tutaj spontaniczna improwizacja, zostaje uruchomiona intuicja, fantazja i inwencja twórcza. Drama przyczynia się też do rozwoju elokwencji, swobodnego mówienia, wpływa na doskonalenie umiejętności współżycia i pracy w grupie. Drama, która ma przynieść oczekiwane efekty, musi spełniać następujące warunki:

- Przy projektowaniu dramy, należy wziąć pod uwagę wiek uczestników, dostosowując ją do bagażu doświadczeń i rozwoju psychicznego najmłodszych uczestników.
- Temat dramy nie może ograniczać się do czystej rozrywki czy urozmaicenia lekcji, lecz powinien przede wszystkim skłaniać do refleksji.
- Drama powinna być dostosowana zarówno do obyczajów, jak i problemów, w których znajdują się jej uczestnicy.
- Role muszą być zaplanowane tak, by uczniowie nie mieli problemów z wcieleniem się w nie (by „mogli w nie wejść”).
- Zakończenie dramy powinno odbywać się przez werbalizację odczuć podczas dyskusji⁵².

Dywan afgański – dwoma najbardziej znanymi dywanami pochodzącymi z Afganistanu są: *Khal Mohammadi* oraz *Afghan Aqche* (*Afgan Agcza*). *Khal Mohammadi* są ręcznie tkane przez Turkmenów na północy Afganistanu, a niekiedy również w Pakistanie (przez Turkmenów, którzy wyemigrowali do Pakistanu). Podstawowe stosowane w tkactwie kolory to ciemna czerwień i jej odcienie. Charakterystyczny dla tego typu dywanu jest motyw *göl* (słonia) i ośmiokąty, często z krzywoliniowymi motywami kwiatowymi w kolorach granatu, beżu i ochry (żółtobrązowy). Dywany *Afgan Agcza* są tkane ręcznie przez Turkmenów w centralnym i północnym Afganistanie⁵³.

Kardamon – *Elettaria*, tropikalna bylina o długim, bulwiastym kłęczu, pochodzenia azjatyckiego, z rodziny imbirowatych (*Zingiberaceae*). Tradycyjnie rośnie dziko. Jest też uprawiana m.in. w Indiach, na Jawie, Antylach ze względu na owoce (torebki nasienne z czerwonymi nasionami, używane jako przyprawa kuchenna); olejek kardamonowy (z nasion) służy również do aromatyzowania napojów⁵⁴.

Latawiec – najprostsze urządzenie latające; cięższy od powietrza, które sobą wypiera, bez napędu, trzymany na uwięzi; siła nośna na płacie pierwszym powstaje, gdy jest on ustawiony pod wiatr bądź ciągnięty z odpowiednią prędkością⁵⁵.

Przyjaźń – według filozofów starożytnych to dzielenie życiowych powodzeń i niepowodzeń, jedność w szlachetnych zamierzeniach; przyjaciel to „drugie ja” (Teofrast z Eresos), „połowa duszy mej” (Horacy); przyjaźń jest opiewana jako cnota, złoty środek pomiędzy wadami wrogości i pochlebstwa. Wśród cech idealnej przyjaźni wymieniane są: zaufanie i wierność, życzliwość i szczerłość. Arystoteles rozróżnił 3 rodzaje przyjaźni: opartą na wzajemnej korzyści, na przyjemności i na doskonałości⁵⁶.

Tolerancja – Konferencja Generalna UNESCO podczas swej 28 sesji w 1995 r. przyjęła „De-

⁵² Tamże, s. 150.

⁵³ Dywan afgański. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.encyklopediadywanow.pl/pages/Style_i_pochodzenie/Dywany_Afgan-1166.html.

⁵⁴ Kardamon. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3920406/kardamon.html>

⁵⁵ Latawiec. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3930785/latawiec.html>

⁵⁶ Przyjaźń. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3963852/przyjazn.html>

klarację Zasad Tolerancji”. Inicjatywa ta spowodowana była pogłębiającymi się zjawiskami nietolerancji, przemocy, nacjonalizmu, rasizmu i antysemityzmu, jakim towarzyszy marginalizacja i dyskryminacja mniejszości. Promocja tolerancji i poszanowania ma istotne znaczenie w tworzeniu atmosfery sprzyjającej akceptowaniu różnorodności kulturowej. Artykuł 1 Deklaracji Zasad Tolerancji brzmi: „Tolerancja to szacunek, akceptacja i uznanie bogactwa różnorodności kultur na świecie, naszych form wyrazu i sposobów na bycie człowiekiem. Sprzyja jej wiedza, otwartość, komunikowanie się oraz wolność słowa, sumienia i wiary. Tolerancja jest harmonią w różnorodności. To nie tylko moralny obowiązek, ale także prawny i polityczny warunek. Tolerancja – wartość, która czyni możliwym pokój – przyczynia się do zastąpienia kultury wojny kulturą pokoju”. W cytowanej Deklaracji państwa członkowskie zdefiniowały pojęcie tolerancji. Według zapisów tolerancja to:

- Respektowanie cudzych praw i cudzej własności.
- Uznanie i akceptacja różnic indywidualnych.
- Umiejętność słuchania, komunikowania się i rozumienia innych.
- Docenianie różnorodności kultur.
- Otwarcie na cudze myśli i filozofię.
- Ciekawość i nieodrzućanie nieznanego.
- Uznanie, że nikt nie ma monopolu na prawdę.

W Deklaracji UNESCO państwa członkowskie podkreślają nie tylko konieczność walki z nietolerancją i rasizmem, lecz również znaczenie różnorodności kulturowej⁵⁷.

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry:

Skąd pochodzisz, dokąd leczysz? – autorska gra dydaktyczna wykorzystująca zagadki sprawdzające wiedzę o Polsce (**Zał. 1**). Autorka: Justyna Wodniak

Edukator/ka na tablicy przykleja 10 karteczek samoprzylepnych w poziomej linii. Na każdej karteczce, po odgadnięciu zagadki, zostanie zapisana litera. Litery utworzą hasło: **AFGANISTAN** – czyli cel podróży uczestników i uczestniczek zajęć.

Prowadzący/-ca podaje dzieciom pojemnik, z którego losują karteczkę, na której znajduje się numer i treść zagadki. Każde dziecko odczytuje numer oraz treść zagadki lub, jeśli nie potrafi, robi to za niego inny/a uczeń/uczennica (w ostateczności edukator/ka). Jeśli dziecko/grupa udzieli poprawnej odpowiedzi, edukator/ka zapisuje na tablicy jedną literę hasła w odpowiednim miejscu (np. jeśli wylosowano karteczkę z zagadką numer 3, po prawidłowej odpowiedzi na tablicy zostaje zapisana trzecia litera ze słowa Afganistan, czyli **G**). Jeśli dziecko/grupa nie zna poprawnej odpowiedzi, edukator/ka zwraca się z tym samym pytaniem do pozostałych. Po poprawnym rozwiązaniu wszystkich zagadek dzieci odczytują powstałe hasło.

Uwagi: Można przeprowadzić różne wersje tej gry dydaktycznej w zależności od poziomu wiedzy i umiejętności dzieci. Kiedy dzieci poprawnie odpowiedzą na zagadkę, a edukator/ka ma wpisać, np. czwartą literę do hasła, mogą wspólnie głośno liczyć od początku narysowane prostokąty na tablicy – 1, 2, 3, 4 – tak by odnaleźć odpowiedni prostokąt do wpisania litery. Po wpisaniu litery prowadzący/ca może poprosić dzieci o jej powiedzenie na głos. Jeśli miejsce na hasło nie jest narysowane zbyt wysoko (np. nad mapą), dzieci same mogą wpisywać odgadnięte literki do hasła.

Jeśli w grupie znajduje się uczennica lub uczeń zdolny, posiadający rozległą wiedzę o Polsce,

⁵⁷ *Czym jest tolerancja i poszanowanie*. UNIC Warsaw. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/tolerancja-poszanowanie.php>

może pełnić rolę prowadzącej/go. Wtedy sam/a podaje dzieciom koszyczek z pytaniami, a po udzielonej przez nie odpowiedzi, komentuje czy była ona poprawna, ewentualnie uzupełnia ją bądź rozszerza.

W jednym z zadań uczniowie mają zaśpiewać hymn Polski. Należy zwrócić uwagę, by wykonali to zadanie z należyтым szacunkiem, stojąc prosto i zachowując powagę.

Podróż na dywanie utkany w Afganistanie – autorska zabawa ruchowa z wykorzystaniem piosenki o latającym dywanie; melodia dowolna: gotowa bądź improwizowana przez edukatora/-kę (**Załącznik 2**). Autorka: Justyna Woźniak

Wszyscy uczestnicy robią koło, w środku leży dywanik. Edukator/ka najpierw uczy dzieci tylko pierwszego wersu: „Obudź się dywanie utkany w Afganistanie”. Wszyscy parokrotnie powtarzają, głośno podśpiewując. Prowadzący/-ca zauważa, że dywan nie leci, więc trzeba pomóc mu wystartować tak, jak robi to samolot na pasie startowym. Pyta, dlaczego samolot lata. Po odpowiedziach dzieci uzupełnia lub wyjaśnia, że istnieje siła, dzięki której np. samoloty latają. Prosi dzieci o powtórzenie nazwy tej siły: siła nośna. Następnie uczy dzieci dalszej części wierszyka:

„Siła nośna niech cię niesie,
Daj się unieść ponad chmury!
Razem z tobą chcemy lecieć
I afgańskie zwiedzać góry”.

Wszyscy powtarzają. Edukator/ka demonstruje gesty, które będą pokazywać, śpiewając od początku (powtarza tekst z odpowiednimi gestami kilka razy, by dzieci zdążyły go/ją naśladować i uczyć się zabawy):

Obudź się dywanie utkany w Afganistanie (dywan leży na podłodze, dzieci, śpiewając, schylają się i dotykają go dłonią, tak jakby chciały kogoś obudzić)

Siła nośna niech cię niesie (dzieci pokazują swoje mięśnie, zaciskają pięści, podnoszą ręce do góry w kierunku głowy)

Daj się unieść ponad chmury (dzieci skaczą do góry, wskazując rękami niebo)

Razem z tobą chcemy lecieć (dzieci rozkładają ręce udające skrzydła i krążą po sali)

I afgańskie zwiedzać góry (na słowo góry każde z dzieci zatrzymuje się w lekkim rozkroku, podnosi i łączy swoje ręce nad głową, tak by wyglądały, jak szczyt góry).

Po parokrotnym powtórzeniu zabawy edukator/ka podnosi dywan, dzieci ustawiają się za nią „w pociąg” i razem, biegając po sali – „leczą” do Afganistanu.

Uwagi: Zamiast dywanu można ewentualnie użyć do tej zabawy koc (jednak należy wyjaśnić dzieciom, dlaczego umawiamy się, że koc będzie pełnił w zabawie rolę dywanu).

Jeżeli liczba dzieci jest zbyt mała lub dywan ma niewystarczającą wielkość, można zmodyfikować ostatnią część zabawy. Wszyscy wspólnie podnoszą dywan z podłogi, trzymając za jego brzegi i razem „latają” po sali.

Traktat przyjaźni – minipredstawienie teatralne:

Prowadzący/prowadząca prosi ochotnika/ochotniczkę (będzie to narrator) o przeczytanie grupie zapisanych na karcie fragmentów *Traktatu*.

Pozostałe dzieci zostają podzielone na dwie grupy – grupę Polaków i grupę Afgańczyków. Obie grupy przygotowują swoich przedstawicieli do roli króla Afganistanu i jego pełnomocnika oraz prezydenta Polski z pełnomocnikiem (pomagają im się ubrać, rozdają im miniflagi, itp.). Jeżeli w grupie znajduje się dziecko szczególnie uzdolnione artystycznie, prowadzący/-a może wyznaczyć go do odgrywania roli babci lub dziadka.

Edukator/ka wyjaśnia zasady. Gdy wszyscy są gotowi, siadają na dywanie. Na środek wychodzi

narrator i zaczyna czytać tekst: *Traktat przyjaźni* (Załącznik 4) i *Babcia Józia i Traktat Przyjaźni* (Załącznik 5). Pozostałe osoby przysłuchują się uważnie i oczekują na swoją kolej. Gdy w opowiadaniu będzie o nich mowa, wychodzą na środek i odgrywają („udają”) swoje postaci.

Po zakończeniu przedstawienia dzieci opowiadają o swoich doświadczeniach związanych z opowiedzianą historią. Wyrażają emocje: Jak się czuły w danej roli; czy rozumiały przyjazne gesty obcokrajowców; czy chciałyby spotkać rówieśników: Afgańczyka, Afgankę (osoby grające Polaków i Polki); czy chciałyby poznać bliżej rówieśników: Polaka, Polkę (dzieci grające Afgańczyków i Afganki).

Pomoce dydaktyczne, źródła inspiracji:

Zdjęcia: *Dzieci chcą się uczyć. Wystawa plakatowa* oraz zdjęcia: *Afganistan od A do Z* – do pobrania ze strony PAH.

Minipredstawienie zostało zainspirowane treścią „Traktatu Przyjaźni”⁵⁸, a jego forma treścią publikacji Kamili Witerskiej⁵⁹.

Sposób wykonania latawca zainspirowany materiałem filmowym zamieszczonym na stronie YouTube⁶⁰.

Lista załączników:

Załącznik 1 Pytania i polecenia do zabawy: *Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?*

Załącznik 2 Tekst piosenki do zabawy ruchowej: *Podróż na dywanie utkany w Afganistanie*

Załącznik 3 Zdjęcia: *Przedmioty z Afganistanu*

Załącznik 4 Tekst: *Traktat przyjaźni*

Załącznik 5 Tekst: *Babcia Józia i Traktat Przyjaźni*

Załącznik 6 Tekst ze zdjęciami: *Instrukcja wykonania latawca*

Podsumowanie:

Zaprezentowany materiał edukacyjny z zakresu edukacji globalnej odnoszącej się, przede wszystkim, do jej komponentów: edukacji wielo- i międzykulturowej, powstał z myślą o dzieciach szczególnie uzdolnionych w wieku wczesnoszkolnym. Jest przeznaczony do pracy z uczniami edukującymi się w domu w ramach edukacji domowej, korzystających z zajęć pozalekcyjnych (odbywających się w szkole bądź w pozaszkolnym miejscu edukacji) lub zajęć dodatkowych organizowanych przez rodziców lub opiekunów. Wbrew powszechnej opinii dzieciom szczególnie uzdolnionym nie wystarczy zapewnienie czasu i miejsca rozwijania ich specyficznych zdolności. Należy zapewnić im również właściwe wsparcie, zgodne z etapem ich rozwoju. W pracy z uczniami zdolnymi należy dostrzegać, by „podnoszenie im poprzeczki” i dążenie do lepszych osiągnięć nie stało się celem samym w sobie.

Osoby pracujące z dziećmi zdolnymi zwracają uwagę, że są one zróżnicowane pod względem dojrzałości emocjonalnej i cech osobowości. Część uczniów i uczennic zdolnych nie ma problemów z nawiązywaniem kontaktów czy pracą w zespole, utrzymuje dobre relacje z kolegami i koleżankami, jest lubiana przez grupę. Wymienione cechy można określić jako dojrzałość emocjonalną. Niektóre dzieci zachowują się jednak odwrotnie: są nadaktywne ruchowo, szyb-

⁵⁸ Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. *Traktat...*, dz. cyt. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganskie>

⁵⁹ K. Witerska. *Drama. Techniki, strategie, scenariusze*. Difin SA. Warszawa 2011.

⁶⁰ *Wykonanie latawca*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=Z2QLdTiOU3c>

ko się niecierpliwą, nie mają dobrego kontaktu z rówieśnikami i często popadają w konflikty, są niedojrzałe emocjonalnie. W tej grupie możemy spotkać również dzieci, które są nieśmiałe, izolują się, boją się porażek i unikają działań, które uznają za zbyt trudne⁶¹. Przed nauczycielami i nauczycielkami, rodzicami czy edukatorami i edukatorkami, podejmującymi pracę z uczniami zdolnymi, stoi wyzwanie opiekuńcze, edukacyjne i wychowawcze. Należy dopasować formę wsparcia i zróżnicować materiał zajęć tak, by umożliwić rozwój wszystkim dzieciom szczególnie uzdolnionym partycypującym w zajęciach. Mając świadomość zróżnicowania grupy dzieci szczególnie uzdolnionych, autorki starały się stworzyć dla prowadzących zajęcia uniwersalny, łatwy do modyfikacji, materiał edukacyjny. Korzystały z własnego doświadczenia w pracy z uczniami i uczennicami zdolnymi oraz porad przygotowanych przez pracowników i pracowniczki Krajowego Funduszu na rzecz Dzieci⁶². Aktywna forma i zróżnicowane metody zajęć w materiale: „Poznaję życie i zwyczaje Afgańczyków” mają pomóc w rozbudzaniu ciekawości dzieci, nauce, współpracy, polepszaniu kontaktów społecznych i zachęceniu do samodzielnego działania, rozwinięciu cech lidera oraz umożliwić dzieciom zdolnym prezentację swojej wiedzy i umiejętności. Pamiętając, że dzieci najlepiej i najprzyjemniej uczą się przez zabawę, autorki umieściły treści edukacyjne w różnego rodzaju grach i niestandardowych formach pracy. Wiele działań opisanych w materiale edukacyjnym łatwo poddać modyfikacji, by w jak najbardziej efektywny sposób zaspokajały, jakże zróżnicowane potrzeby dzieci szczególnie uzdolnionych, gdyż różnią się one pomiędzy sobą nie tylko rodzajem posiadanych zdolności lecz także pod względem ich poziomu⁶³. Mając nadzieję, że zajęcia przyniosą pozytywne rezultaty i radość nie tylko uczniom i uczennicom zdolnym, ale także osobom z ich najbliższego otoczenia, autorki życzą wszystkim uczestniczkom i uczestnikom, podróżującym przez świat na latającym dywanie, fascynującej przygody w poszerzaniu własnych horyzontów.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki:

Na edukację globalną składają się: edukacja obywatelska, rozwojowa, wielo- i międzykulturowa, edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju (w tym edukacja ekologiczna), edukacja o prawach człowieka⁶⁴. „Wśród tematów edukacji globalnej znajdziemy m.in. wielokulturowość, tożsamość kulturową i różnorodność, prawa człowieka, antydyskryminację, rasizm i wykluczenie, konflikty, migrację, ubóstwo, dostęp do edukacji, rozwój zrównoważony, konsumpcję, zmiany klimatu, zanieczyszczenie środowiska, zasoby naturalne, stosunki międzynarodowe, gospodarkę światową, handel międzynarodowy, sprawiedliwy handel”⁶⁵. Zdaniem Małgorzaty Świderek⁶⁶ jedynie tematy dotyczące edukacji wielo- i międzykulturowej, globalnych współzależności, edukacji ekologicznej, praw człowieka można wprowadzać, edukując najmłodszych – inne mogą okazać się zbyt trudne. Z kolei Dorota Klus-Stańska i Marzenna Nowicka⁶⁷ twierdzą, iż

⁶¹ T. Kosyra-Cieślak. *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2013.

⁶² M. Braun, M. Mach. *Jak pracować ze zdolnymi? Poradnik dla nauczycieli i rodziców*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2012.

⁶³ Więcej: W. Limont. *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. GWP. Sopot 2010.

⁶⁴ *Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. Łódź 2013, s. 11.

⁶⁵ Tamże, s. 11–12.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ D. Klus-Stańska, M. Nowicka. *Sensy i bezsensy...*, dz. cyt., s. 203.

aby osiągnąć – kluczową dla edukacji wczesnoszkolnej – integrację wiedzy i treści, należy „zdecydowanie odejść od infantyilizacji treści typowej dla nauczania początkowego w polskiej szkole”⁶⁸. Integracja treści „wymaga zmiany stereotypowego podejścia do tematów, które – utrzymując się inercyjnie – powoduje, że wiele tematów od dziesięcioleci jest analizowanych w ten sam sposób (...) spotkanie z innymi kulturami sprowadza się do prezentacji Eskimosa w igloo i Murzynka w bambusowej chacie, co utrwała i wzmacnia uprzedzenia i poczucie wyższości rasowej (...)”⁶⁹. Dla Jerzego Nikitorowicza „wielokulturowość jest faktem a międzykulturowość zadaniem, szczególnie ważnym zadaniem edukacyjnym – wobec ożywienia i wzrostu tłumionych nacjonalizmów, fanatyzmów, ksenofobii, megalomanii, ujawniającej się agresji, dyskryminacji, terroryzmu itp. – jest osiąganie wartości humanistycznych, wspólnych wartości ogólnoludzkich”⁷⁰. Teoretycy wyznaczyli szereg celów edukacji międzykulturowej, wśród nich najczęściej pojawiają się: „otwartość wobec świata oraz nowy wymiar porozumiewania się, nieograniczony rasą, językiem, religią, tradycją oraz pochodzeniem społecznym, także – zaangażowanie na rzecz pokoju, równości, poszanowania praw i godności Innych”⁷¹. Zdaniem Jerzego Nikitorowicza⁷² edukacja międzykulturowa przyczynia się do wzajemnego rozwoju w wyniku m.in. dialogu, porozumienia, negocjacji, kooperacji. Autor wskazuje na ważność w procesie edukacji międzykulturowej, m.in. „rozumiejącej tolerancji”, przyczyniającej się do zniesienia poczucia nadmiernej wyższości kulturowej, form zachowań ksenofobicznych i praktyk dyskryminacyjnych⁷³.

Tadeusz Lewowicki⁷⁴ wiele swych prac poświęcił poszukiwaniu odpowiedniego (czyli przede wszystkim skutecznego) modelu edukacji międzykulturowej. Problem tożsamości w społeczeństwie wielokulturowym i roli edukacji międzykulturowej w jej kształtowaniu stał się przedmiotem badań Jerzego Nikitorowicza⁷⁵, Ewy Ogrodzkiej-Mazur⁷⁶, Natalii Wiśniewskiej⁷⁷, Krystyny

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ J. Nikitorowicz. Edukacja międzykulturowa w kontekście dylematów integracji imigrantów w warunkach wielokulturowości. W: *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań*. Red. A. Paszko. Stowarzyszenie Willa Decjusza. Kraków 2011, s. 14.

⁷¹ J. Suchodolska. Edukacja międzykulturowa – drogą kształtowania wrażliwości na Innego. W: *Spoleczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, J. Urban. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, s. 267.

⁷² J. Nikitorowicz. *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*. GWP. Gdańsk 2005, s. 49.

⁷³ Tamże, s. 49.

⁷⁴ T. Lewowicki. W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie Żak. Warszawa 2002, s. 14–32; *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 2001.

⁷⁵ J. Nikitorowicz. Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych. W: *Edukacja wobec ładu...*, dz. cyt., s. 33–56; Tenże. *Kreowanie tożsamości dziecka...*, dz. cyt.; Tenże. Tożsamość w przestrzeniach wielokulturowości. W: *Etos nauczyciela w jednoczącej się Europie*. Red. A. A. Kotusiewicz. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2004, s. 42–62.

⁷⁶ E. Ogrodzka-Mazur. Społeczne i edukacyjne wyznaczniki procesu kształtowania tożsamości kulturowej jednostki na pograniczu. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 88–100.

⁷⁷ N. Wiśniewska. Tożsamość narodowa. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 101–110.

Błęszyńskiej⁷⁸, Moniki Wróblewskiej⁷⁹, Aliny Szczurek-Boruty⁸⁰. Liczne publikacje z serii „Edukacja Międzykulturowa” przygotowane przez Społeczny Zespół Badań Kultury i Oświaty Pogranicza oraz Zakład Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie przy współpracy Wyższej Szkoły Pedagogicznej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie, prezentują wyniki badań m.in. z zakresu tożsamości⁸¹.

Innym obszarem tematycznym, szeroko podejmowanym w pracach dotyczących edukacji międzykulturowej jest obszar związany z tolerancją. W publikacji pod redakcją Aleksandra Posern-Zielińskiego⁸², autorzy analizują zagadnienie tolerancji i jej granic w relacjach międzykulturowych. O tolerancji i wielokulturowości jako wyzwaniach XXI wieku zetknijemy się w pracy pod redakcją Agnieszki Borowiak i Piotra Szaroty⁸³.

Edukacja międzykulturowa z punktu widzenia tworzenia i skutecznej realizacji celów nakierowanych na wzbudzenie tolerancji i poszanowania dla osób przynależących do innych kultur i narodów stanowi ważny element edukacji globalnej.

---

⁷⁸ K. Błęszyńska. Mieszkańcy globalnej wioski – tożsamość społeczna a procesy indywidualizacji. W: *Edukacja wobec ładu...*, dz. cyt., s. 111–124; Taż. Tożsamość Polaków w dobie globalizacji. W: *Edukacja wobec ładu...*, dz. cyt., s. 255–261.

⁷⁹ M. Wróblewska. Razem – Osobno. Poszukiwanie tożsamości w odmienności kulturowej. W: *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Red. T. Zaniewska. Białystok 2005, s. 11–22.

⁸⁰ A. Szczurek-Boruta. *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości – szkice pedagogiczne*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Cieszyn – Kraków 2007.

⁸¹ *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. T. Lewowicki. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 1994; *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i propozycje rozwiązań*. Red. T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska. Wydawnictwo Adam Marszałek. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.

⁸² *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*. Red. A. Posern-Zieliński. Wydawnictwo Poznańskie. Komitet Nauk Etnologicznych PAN. Poznań 2004.

⁸³ *Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*. Red. A. Borowiak, P. Szarot. Academica. Warszawa 2004.

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/ organizacji	Dane kontaktowe	Programy/zakres działań
Afganistan 24	http://afganistan24.org	Afganistan 24 Strona przybliży afgańską codzienność i tematy poruszane w blisko- i śródkowoschodnich mediach. Czytelnicy znajdą tutaj: najnowsze informacje z Afganistanu, artykuły dotyczące kultury, historii tego państwa. On line. Dostęp. 23 listopada 2013. http://afganistan24.org/publicystyka/artykuly
Centrum Edukacji Obywatelskiej		Edukacja globalna Strona poświęcona projektom edukacyjnym z zakresu edukacji globalnej Centrum Edukacji Obywatelskiej (w tym edukacji wielo- i międzykulturowej). Na stronie można bezpłatnie pobrać publikacje oraz scenariusze zajęć. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.ceo.org.pl/globalna
Helsińska Fundacja Praw Człowieka	http://www.hfhr.pl/	Weź kurs na Międzykulturowość Kompleksowy projekt edukacyjny Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, w ramach którego powstało wiele publikacji i pomocy dydaktycznych z zakresu edukacji wielo- i międzykulturowej: <i>Weź kurs na wielokulturowość. Edukacja na temat praw człowieka i wielokulturowości kluczem do budowania otwartego społeczeństwa przyjmującego obywateli państw trzecich.</i> Helsińska Fundacja Praw Człowieka. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.hfhr.org.pl/wezkurs/e-podrecznik/ <i>Od migracji do integracji. Vademecum.</i> Red. A. Chmielecka. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Warszawa 2012. On line. Dostęp. 23 listopada 2013. http://www.hfhrpol.waw.pl/wielokulturowosc/odmidoin_Vademecum.pdf
Fundacja Edukacja dla Demokracji	http://www.edudemo.org.pl	Modułowy Elektroniczny Podręcznik Edukacji Globalnej e-globalna „E-globalna jest: • bazą wyselekcjonowanych materiałów edukacyjnych z zakresu edukacji globalnej • zbiorem zasobów edukacyjnych opracowanych przez polskie organizacje pozarządowe, udostępnianych na otwartej licencji CC. • narzędziem, które umożliwi wygodne i szybkie tworzenie zestawu materiałów wspierających prowadzenie zajęć z zakresu edukacji globalnej i międzykulturowej”. <i>Modułowy Elektroniczny Podręcznik Edukacji Globalnej.</i> Fundacja Edukacja dla Demokracji. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.e-globalna.edu.pl/
Fundacja Edukacji Międzykulturowej	http://www.miedzykulturowa.org.pl	Afryka dla najmłodszych Teczka <i>Afryka dla najmłodszych – materiały dla nauczyciela</i> zawiera scenariusze zajęć dla klas 1–3 nakierowane na życie i kulturę mieszkańców Afryki, materiały dotyczące życia codziennego, edukacji i kultury w Afryce; puzzle „Targ w Ugandzie”; memo: „Mieszkańcy Afryki”; grę planszową „Wędrówka po Afryce”; kolorowanki, rebusy i krzyżówki, płyta CD ze scenariuszami i materiałami do prowadzenia zajęć, reportaże zdjęciowe oraz elektroniczne wersje gier. <i>Afryka dla najmłodszych.</i> Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/afryka-dla-najmlodszych-iii.html Azja dla najmłodszych Teczka zawiera scenariusze zajęć dla klas 1–3, ukazujące elementy z życia i kultury mieszkańców Azji, puzzle, grę memo oraz płytę CD. <i>Azja dla najmłodszych.</i> Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013 r. http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/azja-dla-najmlodszych-ii.html
Instytut Globalnej Odpowiedzialności	http://igo.org.pl/	Zrozum świat. Edukacja globalna na rzecz bardziej sprawiedliwego świata „Celem projektu jest opracowanie i upowszechnienie wśród szkół, instytucji oświatowych i organizacji pozarządowych wysokiej jakości materiałów edukacyjnych dla szkół podstawowych”. <i>Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych.</i> Instytut Globalnej Odpowiedzialności. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://igo.org.pl/aktualnosci/edukacja-rozwojowa/254-unikalna-propozycja-na-tydzien-edukacji-globalnej
Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej	http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=KOMISJAST&NrKadencji=7&KodKom=MNE	Przegląd prac Komisji związanych z „utrzymaniem dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i językowych oraz ochroną ich praw, a także realizacją zasady równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie etniczne i rasowe oraz narodowość”.

<p>Polska Akcja Humanitarna</p>	<p>http://www.pah.org.pl/</p>	<p>A ty w co się bawisz? Wystawa plakatowa złożona ze zdjęć-plakatów i pocztówek obrazujących różne sposoby zabawy dzieci z Afganistanu, Autonomii Palestyńskiej, Haiti, Kenii, Sudanu Południowego i Tanzanii. Załącznik stanowi broszura dla nauczyciela/nauczycielki z propozycjami wykorzystania zdjęć oraz informacjami na temat życia codziennego w ww. miejscach.</p> <p>Afganistan od A do Z Publikacja zawiera zdjęcia i hasła prezentujące niestereotypowe informacje dotyczące życia mieszkańców Afganistanu. Załącznik stanowi broszura <i>Afganistan od A do Z</i>. Inspiracje z propozycjami ćwiczeń do wykorzystania w pracy z uczniami.</p> <p>Afganistan. Materiały edukacyjne dla szkół Publikacja zawiera materiały na temat codziennego życia w Afganistanie wraz ze scenariuszami lekcji i propozycjami ćwiczeń.</p> <p>Dzieci chcą się uczyć. Wystawa plakatowa Wystawa plakatowa składająca się ze zdjęć-plakatów i pocztówek obrazujących problemy w dostępie do edukacji na przykładzie Afganistanu. Do plakatów dołączona jest mapa Afganistanu i broszura dla nauczyciela/nauczycielki z propozycjami pracy z uczniami.</p> <p>On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow</p>
<p>Polski Kontyngent Wojskowy w Afganistanie</p>	<p>http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/1.html</p>	<p>Aktualne wiadomości dotyczące Afganistanu <i>O kraju. Afganistan</i>. On line. Dostęp 24 listopada 2013. http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/3.html.</p>
<p>Stowarzyszenie „Jeden Świat”</p>	<p>http://jedenswiat.org.pl/</p>	<p>Warsztaty w szkołach: Prawa człowieka, Uczenie się międzykulturowe, Uchodźcy, Antydyskryminacja. Warsztaty przeznaczone dla dzieci i młodzieży z okolic Poznania.</p> <p><i>Warsztaty w szkołach: „Prawa człowieka”, „Uczenie się międzykulturowe”, „Uchodźcy”, „Antydyskryminacja”</i>. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://jedenswiat.org.pl/wiadomosci/480/wiadomosc/65544/warsztaty_w_szkolach_prawa_czlowieka_uczenie_sie_miedzykulturowe.</p> <p>Centrum Edukacji Globalnej w Poznaniu Centrum Edukacji Globalnej – ośrodek edukacji, miejsce spotkań i wymiany opinii. <i>Centrum Edukacji Globalnej</i>. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://cegpoznan.wordpress.com/ce/</p>
<p>Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej</p>	<p>http://www.tea.org.pl</p>	<p>„Misją Towarzystwa jest rozwijanie i upowszechnianie edukacji antydyskryminacyjnej tak, aby każda osoba współtworzyła świat wolny od dyskryminacji i przemocy”. Polecane, pomocne publikacje:</p> <p><i>(Nie) warto się różnić? Dylematy i wyzwania metodologiczne edukacji antydyskryminacyjnej. Notatki z pracy trenerskiej</i>. Red. M. Branka, D. Cieślukowska, J. Latkowska. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2013. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/nie_warto_sie_roznic_wyzwania_metodologiczne.pdf</p> <p><i>Edukacja antydyskryminacyjna i jej standardy jakościowe</i>. Red. M. Rawłuszko. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Edukacja%20antydyskryminacyjna%20i%20jej%20standardy%20jakosciowe.pdf</p> <p><i>Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań</i>. Red. M. Abramowicz. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Wielka_nieobecna_raport.pdf</p>

Literatura:

- Bączek J.B. Tematyka gender i queer w ujęciu edukacji międzykulturowej. W: *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, J. Urban. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, s. 284–290.
- Błęszyńska K. Mieszkańcy globalnej wioski – tożsamość społeczna a procesy indywidualizacji. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 111–124.
- Błęszyńska K. Tożsamość Polaków w dobie globalizacji. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002, s. 255–261.
- Braun M., Mach M. *Jak pracować ze zdolnymi? Poradnik dla nauczycieli i rodziców*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2012.
- Budajczak M. *Edukacja domowa: społeczne konteksty kształcenia się w rodzinnym gronie, poza instytucjonalnym środowiskiem szkoły*. Rys-Studio. Poznań 2002.
- Budajczak M. *Edukacja domowa*. GWP. Gdańsk 2004.

- Budajczak M. Edukacja domowa w Polsce – dokonania i wyzwania. *Ethos*. R. 19, nr 3, 2006, s. 186–196.
- Budajczak M. O naukowym podejściu do edukacji domowej. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 2010, s. 95–104.
- Limont W. *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Sopot 2010.
- Chłodna I. Home schooling (nauczanie domowe) – szansa czy zagrożenie. *Cywilizacja*, 30, 2009, s. 118–127.
- Czapka E. *Stereotyp uchodźcy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn 2006.
- Edukacja domowa w Polsce: teoria i praktyka*. Red. M. i P. Zakrzewscy. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam. Warszawa 2009.
- Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. Łódź 2013.
- Edukacja globalna i regionalna – jej rozwój i instytucjonalizacja*. Red. D. Fic. Druk-Ar. Zielona Góra 2004.
- Edukacja międzykulturowa na pograniczach w pierwszych latach rozszerzonej Unii Europejskiej – teoria i praktyka*. Red. T. Lewowicki, J. Urban. Wydawnictwo Gnome. Katowice 2007.
- Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002.
- Florczak A. *Uchodźcy w Polsce: między humanitaryzmem a pragmatyzmem*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2003.
- Głowacka-Grajper M. *Mniejszościowe grupy etniczne w systemie szkolnictwa w Polsce: przekaz kulturowy a więź etniczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2009.
- Hłobił A. *Działalność szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2010.
- Jabłonowska M., Łukasiewicz-Wieleba J. Model pracy z uczniem szczególnie uzdolnionym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część III*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010.
- Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III: poradnik dla nauczycieli nauczania początkowego*. Red. M. Węglińska. Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Szczecin 1990.
- Janas-Stawikowska B. Identyfikacja i diagnozowanie uzdolnień dzieci i młodzieży w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uwagi o przydatności istniejących metod i własne rozwiązania. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*. Red. A.E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 125–141.
- Klinkosz W. Wybrane aspekty badań nad uzdolnionymi uczniami niepełnosprawnymi. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*. Red. A. E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 91–113.
- Klus-Stańska D., Nowicka M. *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*. WSiP. Warszawa 2005.
- Komunikowanie międzykulturowe: szanse i wyzwania*. Red. J. Isański. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2009.
- Kosyra-Cieślak T. *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2013, s. 13.
- Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*. Red. M. Wróblewska. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2008.
- Lewowicki T. *Kształcenie uczniów zdolnych*. WSiP. Warszawa 1986.
- Lewowicki T. W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002, s. 14–32.
- Magala S.J. *Kompetencje międzykulturowe*. Wolters Kluwer Polska. Warszawa 2011.
- Marciniak Z. Edukacja domowa nie jest absurdem. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. R. 48, nr 10, 2008, s. 7–10.
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*. Red. L.M. Nijakowski, S. Łodziński. Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa 2003.

- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej: wybrane elementy polityki państwa.* Red. S. Dudra, B. Nitschke. Zakład Wydawniczy Nomos. Kraków 2010.
- Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej: stan prawny i faktyczny.* Red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2013.
- Mniejszości narodowe w Polsce.* Red. Z. Kurcz. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław 1997.
- Mniejszości narodowe w Polsce: praktyka po 1989 roku.* Red. B. Berdychowska. Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa 1998.
- Modele opieki nad dzieckiem zdolnym: materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi.* Warszawa maj 1998. Red. M. Partyka. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Warszawa 2000.
- Nikitorowicz J. Tożsamość w przestrzeniach wielokulturowości. W: *Etos nauczyciela w jednoczącej się Europie.* Red. A.A. Kotusiewicz. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2004, s. 42–62.
- Nikitorowicz Jerzy. *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej.* GWP. Gdańsk 2005.
- Nikitorowicz Jerzy. *Edukacja regionalna i międzykulturowa.* Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Grupa kapitałowa WSiP. Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J. Edukacja międzykulturowa w kontekście dylematów integracji imigrantów w warunkach wielokulturowości. W: *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań.* Red. A. Paszko. Stowarzyszenie Willa Decjusza. Kraków 2011.
- Ogrodzka M.E. Społeczne i edukacyjne wyznaczniki procesu kształtowania tożsamości kulturowej jednostki na pograniczu. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej.* T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 88–100.
- Pazdur R. „Ja w wielokulturowym świecie”. Scenariusze zajęć pozalekcyjnych z zakresu edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej. *Edukacja Międzykulturowa*, 2, 2013, s. 190–215.
- Pietrasiński Z. Zdolności. W: *Psychologia.* Red. T. Tomaszewski. PWN. Warszawa 1975.
- Piskorski J. Nauczanie domowe a prawo do edukacji. *Prawa człowieka*, 12, 2009, s. 193–201.
- Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego.* Red. T. Lewowicki. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 1994.
- Popek S. Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu. W: *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka.* Red. S. Popek. Wydawnictwo UMCS. Lublin 1996, s. 9–32.
- Praca z uczniem zdolnym – teoria i praktyka.* Red. T. Giza, I. Pałgan. Instytut Naukowo-Wydawniczy Spatium. Radom 2012.
- Problemy pogranicza i edukacja.* Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 1998.
- Reykowski J. *Z zagadnień psychologii motywacji.* WSiP. Warszawa 1977.
- Sawiński J.P. Co z edukacją domową w XXI wieku. *Nowa Szkoła*. R. 64, nr 10, 2008, s. 26–29
- Sawiński J.P. Edukacja domowa w XXI wieku. *Nowa Szkoła*. R. 68, nr 2, 2012, s. 10–13.
- Sękowski A.E. *Osiągnięcia uczniów zdolnych.* Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin 2001.
- Siekańska M. Koncepcja zdolności a identyfikacja uczniów zdolnych. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań.* Red. A.E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 115–124.
- Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i propozycje rozwiązań.* Red. T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska. Wydawnictwo Adam Marszałek. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.
- Socjopatologia pogranicza a edukacja.* Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Wydawnictwo Adam Marszałek. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.
- Społeczności pogranicza – Wielokulturowość – Edukacja.* Red. T. Lewowicki, B. Grabowska. Uniwersytet Śląski – Filia – WSP ZNP w Warszawie. Cieszyn 1996.

- Stańczak M. *Zaspakajanie potrzeb ucznia zdolnego w szkole*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2009.
- Suchodolska J. Edukacja międzykulturowa – drogą kształtowania wrażliwości na Innego. W: *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, J. Urban. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, s. 267.
- Szczurek-Boruta A. *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości – szkice pedagogiczne*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Cieszyn – Kraków 2007.
- Szewczuk W. Zdolności-uzdolnienia. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Fundacja Innowacja. Warszawa 1993.
- Szmidt K.J. *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*. Wydawnictwo Helion. Gliwice 2008.
- Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*. Red. W. Limont. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2004.
- Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*. Red. A. Posern-Zieliński. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 2004.
- Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*. Red. A. Borowiak, P. Szarot. Academica. Warszawa 2004.
- Uchodźcy w Polsce: kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*. Red. A. Gutkowska. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. Warszawa 2007.
- Uchodźcy: teoria i praktyka*. Red. I. Czerniejewska, I. Main. Stowarzyszenie Jeden Świat. Poznań 2008.
- Uczeń zdolny i ego edukacja: koncepcje, badania, praktyka*. Red. M. Jabłonowska. Wydawnictwo Universitas Rediviva. Warszawa 2013.
- Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnej edukacji*. Red. J. Łaszczuk, M. Jabłonowska. Wydawnictwo Akademickie Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2008.
- Wiśniewska N. Tożsamość narodowa. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 101–110.
- Witerska K. *Drama. Techniki, strategie, scenariusze*. Difin SA. Warszawa 2011.
- W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 2001.
- Włoch A. *Rola metod ekspresyjnych w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*. W: *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*. Red. W. Puślecki. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. Opole 2004.
- Wróblewska M. Razem – Osobno. Poszukiwanie tożsamości w odmienności kulturowej. W: *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Red. T. Zaniewska. Wydawnictwo Pryzmat Mariusz Śliwowski. Białystok 2005, s. 11–22.
- Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*. T 2. *Uczeń, nauczyciel, edukacja*. Red. W. Limont, J. Cieślukowska. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2005.

Netografia

- Afganistan*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4168989/afganistan.html>
- Afganistan. Materiały edukacyjne dla szkół. Afganistan od A do Z*. Polska Akcja Humanitarna. Warszawa 2011. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow
- Afganistan24.org – najświeższe informacje wprost z afgańskich mediów. On line. Dostęp 23 listopada 2013. <http://afganistan24.org/publicystyka/artykuly>
- Afryka dla najmłodszych*. Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/afryka-dla-najmlodszych-iii.html>

- Azja dla najmłodszych*. Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/azja-dla-najmlodszych-ii.html>
- Centrum Edukacji Globalnej. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://ceg-poznan.wordpress.com/ce/>
- Czym jest tolerancja i poszanowanie*. UNIC Warsaw. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/tolerancja-poszanowanie.php>
- Dywan afgański*. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.encyklopediadywanow.pl/pages/Style_i_pochodzenie/Dywany_Afgan-1166.html
- Edukacja antydyskryminacyjna i jej standardy jakościowe*. Red. M. Rawłuszko. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. <http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Edukacja%20antydyskryminacyjna%20i%20jej%20standardy%20jakosciowe.pdf>
- Edukacja globalna*. Centrum Edukacji Obywatelskiej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.ceo.org.pl/pl/globalna>
- E-podręcznik. Weź kurs na wielokulturowość. Edukacja na temat praw człowieka i wielokulturowości kluczem do budowania otwartego społeczeństwa przyjmującego obywateli państw trzecich*. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. On line. Dostęp 23 listopada 2013. <http://www.hfhr.org.pl/wezkurs/e-podrecznik/>
- Kardamon*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3920406/kardamon.html>
- Konowrocka D. *Co to jest edukacja domowa?* Stowarzyszenie Edukacji w Rodzinie. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://www.edukacjadomowa.pl/faq2.html#pyt01>
- Latawiec*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3930785/latawiec.html>
- Modułowy Elektroniczny Podręcznik Edukacji Globalnej*. Fundacja Edukacja dla Demokracji. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.e-globalna.edu.pl/>
- (Nie) warto się różnić? Dylematy i wyzwania metodologiczne edukacji antydyskryminacyjnej*. Red. M. Branka, D. Cieślukowska, J. Latkowska. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2013. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/nie_warto_sie_roznic_wyzwania_metodologiczne.pdf
- Od migracji do integracji. Vademecum*. Red. A. Chmielecka. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Warszawa 2012. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.hfhrpol.waw.pl/wielokulturowosc/od-midoin_Vademecum.pdf
- O kraju. Afganistan*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/3.html>
- Pazdur R. *Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Repozytorium Centrum Otwartej Nauki, luty 2013. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://depot.ceon.pl/handle/123456789/620>
- Polska Akcja Humanitarna. *Wystawa plakatu dzieci chcą się uczyć*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow
- Przyjaźń*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3963852/przyjazn.html>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. *Dz. U. 2012, poz. 977*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20120000977>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. *Dz. U. 2013 Nr 0, poz. 532*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20130000532>
- Traktat Przyjaźni*. Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganskie>

- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz. U. 1991 Nr 95, poz. 425. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>
- Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Dz. U. 2009 Nr 56, poz. 458. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090560458>
- Warsztaty w szkołach: „Prawa człowieka”, „Uczenie się międzykulturowe”, „Uchodźcy”, „Antydyskryminacja”. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://jedenswiat.org.pl/wiadomosci/480/wiadomosc/65544/warsztaty_w_szkolach_prawa_czlowieka_uczenie_sie_miedzykulturowe
- Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań. Red. M. Abramowicz. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Wielka_nieobecna_raport.pdf
- Wybrane definicje zdolności, uzdolnień, talentu. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Zespół ds. Budowania Krajowego Systemu Wspierania Zdolności i Talentów, CODN 2009. On line. Dostęp 23 listopada 2013. www.ore.edu.pl
- Wykonanie latawca. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=Z2QLdTiOU3c>
- Wyszukiwarka materiałów. Polska Akcja Humanitarna. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow
- Zakrzewscy M. i P. *Słowo od redakcji*. Edukacja domowa w Polsce. On line. Dostęp 20 listopada 2013. http://www.edukacjadomowawpolsce.pl/slowo_od_redakcji/
- Zrozum świat. *Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych*. Instytut Globalnej Odpowiedzialności. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://igo.org.pl/aktualnosci/edukacja-rozwojowa/254-unikalna-propozycja-na-tydzien-edukacji-globalnej>